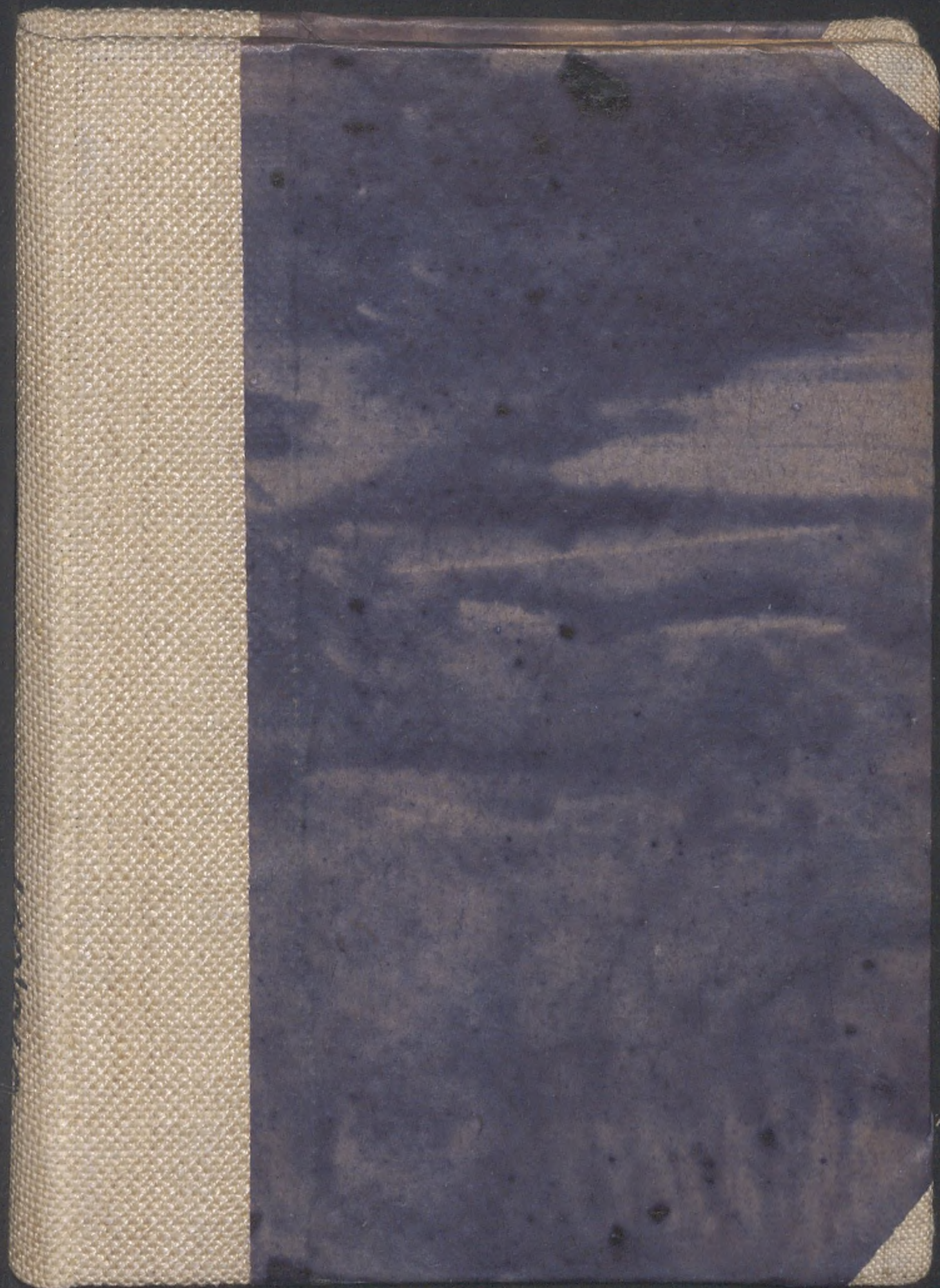

іван чернява

люди з чорним піднебінням

друкарня „с л о в о“, львів
чацького ч. 6. тел. 276-24.

іван чернява

люди з чорним піднебінням

львів 1935

видавництво „українська культура“

BIBLIOTEKA NARODOWA

Biblioteka Narodowa
Warszawa
30001008299510

причілки акції

Радник Лаврентій Танський

складався з трьох основних частин: круглої голови, опецькуватого кадовба й довгої шиї, що сполучувала одне з одним. Через те робив враження карафки на воду, безперечно, затканої грубим корком.
Під оглядом внутрішньої будови був багато менше ефектовний. Належав до сірої урядничої касти, характеристичної касти нашого середовища й був близняче подібний до решти таксамо близняче подібних типів урядничої єрархії.
Щодня йшов тою самою дорогою до бюра й назад. Тому був ніби механізм. Аванси спливали на нього сами, внагороду за терпеливе очікування. Тому не любив риску, зусилля й усяких комбінацій. Щодня по обіді жлуктав пиво з архикняжого бровару, тому й напухав з року на рік і добродушнів.
Повертаючи на хвилину до характеристики зовнішньої, треба згадати, що пан радник мав ліву ногу коротшу. Остаточно, можна б сказати, що мав праву ногу довшу, та це не віддавало б дійсного стану, бо пан радник мав обі ноги короткі. Завдяки цій прикметі не служив ніколи в війську. Це була його трагедія, але дуже тиха й дуже маловажна. Крім цього пан радник мав золоту долішню щоку й оброслі, як кожний урядовець, груди.

Пані Емілія Танська,

жінка пана радника, була від двадцяти чотирьох років головним мотором домашнього вогнища. Над зовнішньою сторінкою пані Танської не варто задержуватися тому, бо вона перейшла вже ті кордони, до яких зовнішні прикмети жінки мають якенебудь значіння.
Від двадцяти років приявність пані Танської в хаті не була причиною поважніших комплікацій. Останнім непорозумінням була, присипана вже мрякою забуття, грубша авантюра пана радника з одним молодим крутихвостом. Та це був і день остаточної капітуляції пані Танської з деяких молодечих забаганок. Клеєм, що споював у тих днях родинне кодло панства Танських, були діти. Можна сказати ще йнакше: запорукою безпеки в моментах непередбачених домашніх інтриг були, як звичайно, діти.
Під цю пору держала пані Танська найвищу контрольну владу в хаті пана Лаврентія. На зовні знову ж була вельми поважаною й ціненою особою. Це не був резонанс її духових прикмет, бо пані Танська не відрізнювалася нічим особливим, — був це виплив старого наставлення до жінок. Кількість почестей, що спадають на жінку, є в простій лінії пропорціональна до питання з ким вона їсть і спить. У тому випадку пан радник не був сірачком.

Діти,

цебто два сини — Микола та Буньо, мали, крім згаданої, ще й іншу, сказати б, основну рацію

буття. Йде тут про ці прикмети дітей, що завдяки їм батько (як то кажуть) з носа собі видовбає, а дітям дасть. Це, щоправда, пахне вже метафізикою й біологією, та, вернувши до нормального зображування справи, можна сміло сказати, що діти — це для батьків злуда безсмертности, продовження їхнього „я". Цю правду розумів пан радник добре, хоч і не мав так ясно спрецизованої дефініції. Саме тому він гордо, як індик, держав свою лису маківку на довгій шиї, як ішов кудинебудь з двома своїми смиками.
Обидвох нащадків роду Танських строїв пан радник на один стрій. З обох грудок глини хотів зліпити образ і подобіє себе самого. Послідовні й мозольні намагання дали половинні осяги.

Микола,

старший син пана радника дійсно вдався над сподівання. В школі підносив при кожній нагоді два пальці (не тому, щоб вийти) і мав завжди готову математичну задачу. В жадній клясі не сидів два роки а матуру здав з відзначенням. При роздачі свідоцтв директор „тігер" особисто поцілував його в чоло. З усіх забав і гор любив лише „шевця" на закратковану папері. По матурі став студіювати право й послідовно кінчив рік за роком.
Був сутулуватий і тихий, зовсім подібний до батька. Щоправда, не мав жадної ноги коротшої, але зате гикався. Проте ця хиба не могла грати ніякої ролі в його карієрі. По скінченні права мав бути урядовцем у міністерстві скарбу. Пан радник мав там якісь плечі. Коли згадати, що Микола вже від вось-

мої кляси лисів, то можна догадатися, що пан радник не міг нарікати, якщо йде про образ і подобіє.

Буньо,

(Ярослав) був, у противенстві до Миколи, дитиною ненормальною, виродком свого роду. Як був малий, перетягав через вулицю кільчастий дріт і, зачаєний за парканом, приглядався, як люди дають сторчака й друть собі штани. Потім вигадав забаву в рибо-лова: з вікна закидав на подвіря гачок з надягне-ним хробаком і ловив когути та кури. Але тато швидко вибив йому з голови цю забаву.
Чудернацькі вигадки, дивовижні, нежданні завжди штубацтва в школі,дійшли до щолопка, коли Буньо був у шостій клясі. В тому році він закохався до безтями в Христині, чорноволосій та кароокій дівчині й почав писати вірші.
Христина була вибаглива й мала високі аспірації. Тому відкинула його спрагненні оферти. Це й був саме стусан до палкої лірики, чогось небувалого в статечній родині Танських. Ще пізніше, коли Христина забралася з цілою родиною в місто — Буньо вислав посвячені їй вірші до редакції; всі вірші надруковано. Та це не дало йому ні вдо-вілля, ні спокою. Пішли дальші й дальші нероз-важні бурсацькі історії.
На провесні чергового року хотів „постригтись" в ченці та й сказав це катехитові. Отець Смирненький вилаяв його й виказав на конференції. Тоді роз-жалоблений Буньо кинув школу, дібрав собі двох подібних вітрогонів і поїхав човном на Полісся.
В серпні вернув сухий і завуджений, як оселедець.

Пан радник приготовив йому за той час місце в іншій гімназії.
У восьмій клясі пригадав собі давні літературні досягнення й написав повість, що набула собі слави й почитности, завдяки ефектно склеєним абсурдам.
Після того здав матуру.
Всюди признавався, що матуру вимявкав батько, хоч і його заслуга тут значна, бо цілий тиждень перебув під одним дахом з наполошеними й розгарячкованими кретинами.
По матурі заволоділо ним почуття порожнечі. Тому відвязав від буди свого пса Каро й знову забрався на ясні зорі і тихі води.
При першому правничому іспиті мав ще менше поняття про матеріял, як при матурі. Проте здав з добрим поступом. Тоді сказав, що іспит на праві, це дуже рисковна лотерея й він більше не гратиме.
Черговий рік просидів у хаті в повному безділлі й дивувався, чому батько дає йому їсти.

Тло:

Посередині був залізничий шлях: кількасот заржавілих і незаржавілих рейків, заложених червоними вагонами й зіпсованими машинами. По тому боці д р і м а л о місто парадоксів і непорозумінь, по цьому ж стояв трюхлий передміський світок.
Дім пана радника був по цьому боці. В саді, між зеленими яблінками, виглядав ніби великий мухомор. (Білі стіни, червона крівля). В чотирьох кімнатах на долині й у світлиці на піддаші гуртувалася зложена з чотирьох членів родина.
З вікон видко було вежу залізничого двірця; на

ній багато вже поколінь оглядало золотий напис.
Латаний щороку деревяний міст лучив місто з прибудівкою. Туди ходив пан радник до бюра, діти до школи, пані Танська в кіно.
Через двадцять років ні разу не прийшло пану радникові на думку переселитися кудинебудь. Дім цінується в нашому середовищі, як скрипку. Дім, це мавзолей традицій і основна база всіх підпринять. Ми всі, ніби поштові ґолуби. З усіх доріг завжди повертаємо до дому. Які це погані фантасти ті, що говорять про експанзію, про розкіш доріг і вітру!
Спокійно, як весняний легіт, пливло життя в білому домику з червоним дахом.

Заколот

повстав щолиш три місяці тому, в березні, коли пан радник потайки довідався, що є кандидатом до авансу на начальника нового відділу в дирекції.
Сама вістка про аванс не була причиною заколоту. Навпаки, це був солодкий передсмак нових почестей і нових грошей. У той день (березневий день — раз сніг, раз дощ, раз сонце) пан радник палахкотів. У трамваю лишив одну рукавичку. Задивлений у пестливу візію, вліз поколіна в калабаню (по цьому боці мосту).
Проте — нема „рожі без колючок". Наркотик зачаєний у сподіваннях швидко вивітрів. Передусім виринуло на поверхню кілька нових кандидатів. Це є нормальне явище в сьогоднішніх ненормальних обставинах. Пан радник зрозумів, що багато дечого

перейшло до споминів. Ще болючіший був другий стусан.
Пані Ґженська, жінка віцедиректора, сказала йому на вухо, що в дирекції лежить обємисте обтяження на нього. Ціле щастя, що анонімне. Це очевидно робота Мальського, або Граєра, або когось іншого з кандидатів на начальника відділу. Ніхто не бере цього серйозно, проте можуть бути доходження й неприємності, а надто, що це обтяження політичного характеру.
Пан радник не брав участи в акціях вісімнадцятого року. Це факт. Проте щось там було невпорядку. Діти ходили до українських шкіл. Це остаточно нічого злого — але й нічого доброго. Молодший син мав щось спільного з поліцією, в звязку з якимось вічем, чи щось...
Від тоді повіяло в хаті пана радника духом грози. Говорилося тихцем, ходилося на пальцях або в виступцях. Цілий тиждень було в кухні гаряче, як у пекарні. Пан радник палив усі книжки, зшитки, фотографії, листи, включно зо своїми любовними листами зперед двадцяти років. Дістав безсонницю й утратив апетит. Охопила його млява, безнадійна „хандра". З образів Мазепи й Шевченка залишились лише рямки, в які вложено ляндшафти зо стрільцями й медведями.
Стійка духова структура пана радника поважно хитнулася. Пекла його і власна минувшина й діти й загалом усе. Не пекло його лише прізвище, бо було таке ні пес, ні баран.
Боявся своєї тіни. Він, людина статечна, сіра й братолюбна, побачив у собі нечайно небезпечного погромщика, вивертня, дитину присмерків і конспірації. Ревізія, тяганина по поліціях і судах стали

для нього неминущою і грядущою, як туча, дійсністю. Чув, що коли б усе перейшло якось боком, то захворіє. А день за днем ішов спокійно й пан радник впадав у мінливі стани меланхолії, розпуки й резигнації, що обявами нагадувало delirium tremens.

Оливи до вогню доливав Буньо. Батькові деревеніли ноги й завмірало серце на думку, що з рук випаде золоте руно, що скомпромітується, втратить довіря, а може й посаду, а Буньо довбав собі в носі та й кпив з батька в живі очі.

Коли батько палив книжки й боязко зиркав у вікно, Буньо затирав руки й приговорював:

„Але в нас тепло, як у „гайцу", а тепер вивісім прапори на даху. Микола хай на „всякий випадок" комбінує оборону...

Батько глипав на нього зпід ока й варився внутрі. В хаті пучнявіла гроза. Розлягалися злорадні зідхання, або волочилася в кімнатах тиша, що віщує нещастя.

Випогодилося дещрохи, коли пан радник дав Буньові гроші, щоб забрався куди з хати на зломання карку.

ПОВОРОТ

За вікном паленіло раннє небо й цвіркали поховані в яблунях горобці. Пан радник відкинув ковдру, потер руками лисину й опустив короткі ноги на коверець.
Кущ жасмину під вікном блестів уже цитриновими листками. Були це семафори осени, як наклики до любови і єдности по газетах є семафорами обнижки платень. Крізь відчинену в горі четвертинку вікна вливалося прозоре, нетепле повітря.
Пан радник зівав і обкручував вище кісток довгі шнурки від підштанків. Під очима пана радника висіли поморщені мішки блідо-зеленкаві, ніби наповнені зіпсованим чорнилом. Кругла голова втомлено колибалася на довгій шиї й повіки подразнено кліпали. Пан радник не спав. Цієї ночі не міг спати.
Цілу ніч сковичало йому в голові, як у радійовому апараті. Роздумував над словами й поведінкою Граєра, грізного суперника й намагався відгадати, що такого скаже нині пані Гженська. Либонь щось поважне. Казала, щоб прийшов до неї син, бо його може хто знайомий побачити. Значить, справа тонка. Піде очевидно Микола. Коли ж бо він гикається. А той вітрогон пропав безслідно... На чолі пана радника напучнявіла туга жила й лице налилося синьою червінню. Ніяк не міг розвязати гудза на шнурівці.

Сніданок випив сам. Пані Танська мовчала. Потім пан радник устав і пішов у сад.
На лавці під яблінкою сидів Микола над грубим, як євангеліє, викладом. Дорогою за парканом проходили люди в чорних убраннях і жовтих „виглянцованих“ черевиках. Вони йшли повагом, оминали калабані й голосно кричали на дітей. Patres familiares ішли до церкви.

Пан Лаврентій співав колись у хорі. Тепер не ходив до церкви. Краще, думав, не афішуватися. Стежкою висипаною піском, ходив по саді.

На яблунях горіли мідяними кулями овочі, що їх не обірвали ще передміські шибеники.

У городі за садом стояли в ржавому кропі соняшники. Горобці видзьобували з них рештки насіння.

Пан радник ходив і, схиливши голову, як соняшник, думав. Потім задержався перед сином і сказав:

— Нині поладнаєш одну справу. Підеш до пані Ґженської а вона тобі щось скаже в моїй справі. Але не зроби чогось такого... Прийдеш, уклонишся, поцілуєш у руку й скажеш: Я прийшов у справі... Або ні... Представишся, а вона вже сама щось скаже. Як попросить тебе сідати, то ти постій ще трохи й сідай щолиш за другим разом... Я не знаю що там є, але, можливо, щось важне... то приятелі... Її чоловік... Автім це байдуже... Але дуже ввічливо... й уклінно...
Відношення батька до сина в нашому середовищі ніколи не підпадає девалюації. Син ніколи не може вирости. Тому стільки дорослих людей не вміє вязати краватки.
Молодий Танський кивав притакуюче головою й глядів малими сивими очками в малі сиві очка батька.

Потім зазначив пальцем сторінку й зложив скрипт. Ще пізніше вимимрив:
— Аа йяк... сситуація ттак ззагалом?...
Пан радник видув губи, зідхнув і присівся до сина. Потім заложив коротшу ногу на довшу й розложив руки.
— Та... Так зле остаточно не є. Лише Ґраєр либонь знюхався з Чаплінським, референтом з міністерства. Мав навіть кудись їздити, та, як є в дійсності, не знаю. Одно певне: ні він, ні Мальський дармо не сидять... Вчора Граєр чомусь масно всміхався до мене... То хи-итра штука!.. Інша річ, я його так дуже не боюся. Минулого року мав дисциплінарку... запивається... Плечі йому так дуже не поможуть... Хай краще дбає за свою шкуру... Мальський гірше... Але він не вміє до людей підійти... Я, остаточно, маю найбільше даних. Передусім літа, далі... Ґженські. Ґженський добре живе з директором... Це ж чільні жижки... Хіба, що тут міністерство... Але й це неважне. Найгірше то ці папері. Анонім анонімом, закинути нічого не можуть, але це вже не те...
Мішки під очима пана радника задрижали, коротша нога нервово зіскочила з довшої. Він закопилив долішню губу й уперто глядів у пісок.
— Цікаве тут, що скаже пані Ґженська. Її чоловік виїхав тепер на два тижні і, можливо, щось лишив. Або вказівки, або інформації. Тільки ти там нині вважай.
Воздух робився теплий і томливий, як гріте пиво. Пан радник глядів далі в пісок, а Микола нерішено на скрипт.
— Но вчися, вчися — сказав пан радник піднімаючись із лавки — коли маєш іспит?
— Ввісімнаадцятого вееересня...

Пан радник раптом задержався й витягнув шию.
— А ось, іде той волоцюга...
Стежкою проміж яблунями йшов Буньо. Руки держав у кишенях і вільно, ніби перед хвилиною вийшов з хати, плентав по стежці довгими ногами. Був у білих штанях і в сорочці з закоченими до ліктів рукавами. На осмаленому обличчі плескався свіжий сміх.
Задержався кілька кроків перед батьком і заглядаючи боком в батькові очі, говорив:
— Але-ж-бо ви „вифайніли“ тату! Ви певно вже по авансі?..
Буньо мигом вирвав з кишень руки й зо сміхом скочив до батька. Овинув його дужими раменами й обкрутив кілька разів довкола. Потім поцілував в лице й руку. Цебто сповнив вимоги родинного церемоніялу.
Через момент защебетало в душі пана радника щось дуже тепле й мяке. Образ здорового, вродливого й дужого юнака, що був його сином, розбудив у ньому ніжні, материнські, сказати б, почування.
Буньо привітався з братом. Поклепав його долонею по лобі й зажурено похитав головою.
— Ціле життя куєш. Твій лоб робиться вже, як коліно. Небаром зовсім здурнієш...
Буньо зо сміхом скочив у бік.
— Бо Микола, то не так як ти. Лисіє, бо вчиться, а на тобі росте та щітина, мов на кабані...
Від веранди йшла мама. Була в ясній сукні, що щільно давила перебільшені розміри тіла.
Буньо поцілував мамину руку й наставив чоло, яке дуже легко доторкнули мамині уста. Та після

легкого, як перце, поцілунку лишилось на чолі Буня кілька грудок карміну.

— Де ж ти був, волоцюго?..

Буньо знову вложив руки в кишені й підсміхався штудерно:

— Мама розуміється на географії таксамо, як я на праві... Скажіть радше, чи вже скінчився в хаті балаган... Чи може тато далі жде?..

Він моргнув до батька.

Тоді пан радник форкнув. Мама форкнула також.

— Тобі ніколи не вивітріють з голови фіялки... Ах, що за хлопчище.

— Ага, — сказав Буньо — значить ні?..

Пан радник ніби шукав рятунку. Глянув на жінку, що заломила руки (так звичайно, без трагізму), на Миколу, що кліпав очима й на Буня, що оглядав свої пазурі.

— Ні. Ще ні — сказав і плюнув.

Хотів покульгати в сад, але нечайно пригадав собі, що Микола має смішну вимову, є надто соромливий, несміливий... Глянув серйозно на Буня.

— Будеш мати нині роботу — сказав поважним голосом — поладнаєш мені одну справу.

Микола підняв знад скрипту голову.

— Добре — відповів Буньо. — Але прошу говорити звязко*), бо зіваю так, що мало мені губ не розірве. Хочу спати.

Буньо рукою закрив уста.

---

*) Вже не вживаю апострофа. Апостроф робить на мене враження непотрібного каблука над московською тройкою.

на розвідах

Батько нічого не виторгував. Буньо таки не взяв візитного одягу. Вдягнув ясний, майже білий такий, що вимагає синьої краватки в білий горошок.
Перед дзеркалом вирішив, що думає зовсім поправно. З лабораторії мами вжив лише крему. Осмалена шорстка шкура набрала олійкової відтіни. В дзеркалі устійнив теж рід зачіски.
„Зовнішний вигляд — це покажчик культури осібняка. Саме тому елястичний і добре вдягнений ідіот має такі самі вигляди, що й професор Сорбони.“
Інша річ, в тому випадку більше заважило родинне обтяження (по мамі), як висновок цієї думки.
Вийшов з хати пополудні з хустинкою, що легко визирала з кишені та й зо зложеними рукавичками в руці.
Мав ще час і йшов довкола передміським „корсом.“
Прибудівка шляхетного міста мабуть назавжди остане світком заказаних фізіономій, осоружною дірою. Люди вічно повторюватимуть рефрен:
„В нас, то лише копальні болота є. Покрутило б їх за наші гроші!“
Щоправда міська влада дала тепер світло здовж

одної вулиці й Шмуц висадив двоповерховий дім. Та це помогло, як мертвому кадило.
Бічні вулички були тонкі й поплутані, як кишки, паркани скрізь виломані, а здовж тої ж таки освітленої вулиці гнили й смерділи пропасні калабані. Ще й тепер міг людині потовчи пику й нарушити печінки рижий Кос або Мірунек.
Чотири роки тому було гірше. В темні вечорі тягався вулицями Нюнько Загнега, той, що покраяв свого брата й привіз на фірі перед Шульцову кнайпу, Франьо Зюха й Льольо Кайман славні з нападу на поїзд у лісі; порикував, заганяючи по калабанях гуси, одноокий Гримко, що ограбив на болонні якусь жінку, а потім пішов до бригідок за вбивство білої Зюри, своєї коханки.
Проте, до цього миршавого світка фірманів, злодіяк і сірих затурканих власників реальностей відчував Буньо глибокий сантимент.
Тут, у карикатурно-кошмарному ґетто, між облупленими хатками, на грязьких мочарищах під лісом і в довгих зателіпаних вуличках — лишилось його дитинство.
Тут у якомусь забутому кутку виховзнулось йому з грудей перше любовне зідхання та й перший вірш. Врешті — перед роками цвів тут дійсно шляхетний цвіт — Христина. Це ймення досі палило його спогадами.
Кохання — це розбуджена шкільними лектурами, фільмами й оповіданнями забаганка терпінь і розкоші; який сухий шабльон! А проте й сьогодні піддавався мякому чарові забутих хвилин.
В зелені вечорі, як Жулик тягнув останню фіру цегли на будову під ліс, або в літні дні, коли вітер змітав з вулиці хрустку куряву — бачив її,

зловіщу вроду й чув її голос. Христина — це ймення, що пахло тугою й терпінням.

Ішов плентаючи довгими ногами й думав. Глядів, як зривкий вітер вимахував низько над землею ржавим порохом. Заглянув до городу старого Калі. Колись поночі надер тут цілий оберемок троянд. Це було перед іменинами Христини.

Кхикнув, скинув з рукава гусільницю, що впала з якогось дерева й приспішив ходи.

З бічної вулички вийшов шофер Кумпля, задержався на розі й пішов далі. Колись стовк його Буньо в якійсь калабані, як собаку.

...Христина — болюче забута казка...

Якийсь кіт заплівся йому поміж ноги. Шпурнув ним так, що полетів на другий бік вулиці.

І раптом йому стало смішно з усього. Плюнув і вклонився якійсь пані.

Перейшов через крихкий міст. Сонце марнотравно заливало повітря. Корита камінних вулиць нагадували римську суху парню.

Буньо поправив краватку, витер до штанів черевики й задзвонив. Потім ще раз задзвонив і дивився крізь сиву решітку в сад. Пять разів перечитав напис:

„Позір, зла собака!“

„Микола вивчив би це напамять, подумав. А то глупий тип“.

Вийшла наймичка з червоними ногами й у синій хустині на голові. Називалася певно або Мелася або Парася.

— Так, до пані Ґженської.

Вже з присінку повіяло холодом. Опинився в просторому сальоні з образами Виґживальського й Кос-

сака на стінах і жирандолями в формі галузки винограду під стелею.
Що говорити з тою „бабою“? Микола сказав би: ццілую рруці я прр...
Розставив широко ноги й дивився на синє море й спаленого сонцем гребця.
Потім обернувся й задеревів у місці, як жінка Лота.
На тлі ржавого килиму стояла або пані Гженська, або її доня. Але напевно доня. Або пані Гженська.
Жінка, що стояла проти нього й усміхалася, могла мати двадцять років. Беручи під увагу досягнення новочасної косметики, могла мати найбільше тридцятьпять.
Мала золоте хвилясте волосся з мідявою відтінню. Подовгасті очі в кольорі чорнила до вічного пера. Уста, як платок півонії. Жовто-зеленкава сукня не вглотувала вюнкої лінії тіла. Ніби умбра отінювала лише напружені, стрункі ніжки, загружені в човники на французьких закаблуках.
Це все схопив Буньо одним поглядом, наче б зробив світлину. Лиш робив її трохи задовго. В таких випадках трудно оперувати „автокніпсом“.
Стягнув ноги, вклонився й підійшов до дивної зяви. Це була пані Гженська.
Цілуючи її руку вирішив, що парфуми добірні. Краще окреслити не міг, бо на тому не розумівся. Водночас подумав, що пані Гженська має мякий матовий голос, а пан Гженський лису, як його батько, маківку.
— Ви прийшли на довірочну розмову — озвалася пані Гженська й усміхнулася свобідно — прошу, сідайте.

Коли вона звела з нього очі, він щераз зробив світлину. Заволоділа ним ніяковість, лють і знову ніяковість.
Сів проти неї і стало йому легше. Пані Ґженська нечайно теж дивно замнялася й не знала від чого почати.
— Отже... Прошу вас... Йде про справу вашого батька — сказала, совгаючись очима по столику.
Буньо кивнув злагіднюючи головою.
— Мій чоловік виїхав передучора й просив мене передати вам цю вістку. Відділ буде створений щолиш першого жовтня, цебто трохи більше, як за місяць. Завтра буде тут пан Чаплінський. В розмові з моїм чоловіком він прихильно ставився до вашого батька. Автім — йому ціла справа байдужа. Саме тому треба вважати, щоб цього не використав, приміром, Ґраєр. Не шкодило б якби ваш батько стрінувся з ним у четвер. Він буде в „Люврі". Це треба, очевидно, зробити дуже обережно, ніби ненароком. Найгіршою перепоною в тому директор. Від тижня форує свого кревного Макевича. Та він ще дуже молодий і, можливо, директор зрезиґнує. Мій чоловік про те вже подбає. Вкінці й я щось зроблю, як буде треба...
Подовгасті очі барви чорнила цікаво спинилися на очах Буня. Стрепенулись і збігли, коли Буньо, без поспіху, з великоміською подовжністю, вклонився.
— Дуже пані дякую в іменні батька...
— Прошу дуже... в іменні чоловіка...
Обидвоє нежданно щиро засміялися.
Буньо повів рукою по с в о й о м у коліні й глянув у зелені очі.
Пані Ґженська чекально видержувала його погляд.

Але Буньо лише зідхнув.
Тоді вона сказала:
— Ви прегарно осмалені.
— Правдоподібно — кхикнув Буньо. — Це взаміну за два місяці мандрівки човном. Цього року був я на Поліссі. Вже вдруге.
Пані Ґженська якось дивно заясніла, прикусила губи й опустила вії.
— Коли мандрую плутаним Стоходом, розливною Припятю, уявляю собі, що це Амазонка. Коли в ночі виє бір і гойдається на хвилях мій човен, вмовляю собі, що це Атлантик розсердився. Люблю екзотику. Тому роблю такі трансакції...
У вікні палахкотів день. Ясне та студене сонце порваною неформенною плязмою лежало в вікнах протилежної камениці. Пані Ґженська цікаво слухала.
— Люблю дні, коли сонце скимить на небі, як розпалене до білого ядро й коли від того небо червоне — говорив Буньо дивно надхненно й гладко — тоді мрію про білі хребти пісків, що дрижать мов желятина, про скривлені жагою уста й тропікальний каск.
Глядів у вікно. Коли обернувся, побачив, що пані Ґженська приглядається йому й дивно якось усміхається. Коли вона заложила ногу на ногу, його пронизав солодкий струм. У тонкій шовковій панчішці струнко пружилася майстерно різьблена душа панчохи.
— Ви мандруєте сами? — спитала вона з зацікавленням.
— Ні — відповів він.
— Ах, так...
Пані Ґженська значливо моргнула бровами.

— Мандрую завжди зо своїм псом Каром — сказав байдуже.

Платок півонії розірвався, відслонюючи білу порцеляну зубів.

Буньо засміявся також. Та водночас у серці йому щось терпко й солодко заворушилося. Поплив поглядом у її розширені очі. Йому забаглося раптово овинути руками її вюнку постать і прожогом пірнути, впливти в неї... По лівому боці грудей знову розлилося щось густим розчином сахарини.

В людей, що леліють у душі чисте, астральне кохання й тугу, причаєно, ніби склад динаміту, лежать приземні слабості. Навіть на дрібнички (відслонена грудь няньки в парку, голі ноги служниці на сходах, кокетливий погляд фордансерки) реаґують вони гостро й палко. В тому випадку реакція була дуже гостра. Пані Ґженська зіпоніла спокусливою дурманною жіночістю.

Він забув недавні рефлексії. Христина (болюче забута казка) провалилася кудись разом зо старим Жуликом, що віз цеглу через калабані, й хрусткою курявою над дорогою.

Біла ручка пані Гженської лежала проти чорної, твердої руки Буня. Біле котя проти рися.

Буньові щолопало в бючках. Зелені очі під темними віями дивно всміхались і заєдно гляділи в нього. (Рись причаєно скрадався до котика).

Ніжний доторк пучок здержав удари серця.

Вбився палко зором у її очі, що зайшли ніжною мрякою й глянув на уста, що розхилилися наче в болісному усміху.

Буньо очманіло скочив. Усі сумніви, тривога, неспокій стали недійсним, нереальним. Непереможне

бажання й чин спалахнули в один безпамятний мент екстази.
В його обіймах змякла, як полумя, а він скрутився й завмер у солодкому параліжі поцілунку.
Коли пращав її вона сказала:
— Христан.
Це був його псевдонім.
Буньо питально глянув на неї. В ньому на мить замішалося. Почув чомусь неприємний заколот у нутрі. Це защіпилася в ньому суґестія батька.
— Ні, ні, не бійся — сказала вона по українськи — я знаю про це давно. І тебе віддавна знаю...

с л о в а

У хаті застав Буньо пана Левелюка, колишнього шкільного батькового товариша. Він мав велике господарство на провінції й відвідував їх врядигоди, підчас своїх поїздок за інтересами.

Про незлічимі багацтва Левелюка ходили таємні, недоговорені поголоски. Хто знав його кільканадцять років тому — ніяк не вірив у це.

Пан радник нерадо приймав у себе гостей, особливо тих, що нагадували йому минуле. Від якогось часу минуле вило в його уяві, як пожежна сирена.

Пан Левелюк був виїмком. Була це людина розумна й дотепна. Його приявність у товаристві була ніби прискавка в задушливій кіновій залі.

Був сивий і мав поморщене лице. Проте був завжди дбайливо виголений. Завдяки ясним одягам злагіднював симптоми свойого віку. Мав погідні хоч і рішучі очі та якусь видовжену ритміку рухів.

Буньо знав його віддавна. Як був малий кликав його „вуйко". З тих часів задержав собі пан Левелюк привілей говорити йому „ти". Буньо знав теж, що Левелюк відвідує їх радше для нього, як для інших. Левелюк довго оглядав Буня й захоплювався його здоровим виглядом.

Потім Буньо відрапортував на боці сьогоднішню візиту, безперечно, в скороченні. Пан радник відітхнув

відрадно й вони повернули до стола. На тарілках лежала вудженина, чарки були вогкі.
Буньо присівся до гостя й запитав:
— Вуйко певно нудьгує?...
Левелюк засміявся. Він знав стиль Буня.
— Зовсім ні. Говоримо про цікаві й поважні справи. Говоримо, що обставини щораз більше поганіють.
— Обставини поганіють від початку світа...
Пан радник буркнув невиразно й місив у роті вудженину.
— Йде про те, що переживаємо, сказати б, подвійну кризу. Одну, звязану з загальним заломанням, другу, звязану з національним заломанням.
Буньо повернувся до гостя:
— За другу половинку можемо подякувати вам, дорогі батьки, власники гомінких прізвищ і ранг... що без змісту...
Пан Левелюк погладив короткий, як крілячий хвостик вус, і поклепав Буня по плечах:
— Так, так, глузуйте жовтодзюби. Краще глузувати, як надалі оправдувати промахи. Ціла наша історія — це довгий акт оборони для різних дурнів і гробокопателів...
Буньо не мав охоти говорити. В ніздрях мав ще запах парфум, в очах золоте волосся й вюнку постать. Проте хотів насилу забути за все на хвилинку, щоб краще потім розважити. Тому продовжував гутірку далі.
— Хочете сказати, що наша історія лірична...
— Дуже лірична — засміявся пан Левелюк — і довго ще така буде...
— Легко пророкувати, пане Левелюк...
— Легко, це правда. Тепер ще легше, бо всьо

видко, як на долоні. Остаємо в первісному суспільному уладі. Не шукаємо нових доріг. Нове покоління грішить на старий лад...

— A bove maiori discit arare minor.

— Дійсно. Наше середовище, якщо йде про інтелігенцію, це нездорове ґетто наполошених урядників (пан радник мабуть не згадував про свої перипетії), правників без приміщення, журналістів, інженерів від молока, богословів і... кандидатів на ці функції.

Буньо глипнув на батька, але він їв. Можна було стріляти з гармати.

— Це факт — признав — богослови — целебси й нецелебси, це вже епідемія. Церква й релігія стали джерелом наживи. В храмі чистої поезії барашкують тупі лінюхи й бездушні спекулянти. Видно земля ділає розкладово. Найчистіші ідеї вянуть і вітріють, якщо побудують собі на землі свої інституції...

Левелюк любо глядів на Буня, що зачинав запалюватись у дискусії.

— Це все — сказав по хвилині — робота одного варстату: суспільного уладу. Тут саме головний дефект. Якийсь наш гуморист схарактеризував наше середовище трьома словами: ставок, млинок і вишневий садок. Ми не любимо фронту. Любимо запілля. Паршивенька посада, теплий куточок і легка смерть. Тому й легко мені відгадувати завтра. Таке середовище не змінить ліричної історії на епічну, хоча б надійшла нова химерна дія історії, тричі ласкавіша, як колись...

Буньо слухав уже уважно. Використав хвилину мовчанки, коли Левелюк глядів на годинник і вкинув:

— Вибачте пане Левелюк, та досі й ви лише... ліричите...
— Ах, ти хочеш запитати, що врешті було б позитивне на мою думку? — Левелюк задумано підняв брови — бачиш, якщо хтось нарікає на спеку, значить йому забагається холоду, контрасту. І мені йде про контраст. Позитивний був би для мене нереальний ще в нас тип людини, що кохала б життя-змагання й сама рішала б у тому змаганні про себе, вміючи водночас примінити свої осяги до загального прямування. Це важко схопити виразно в дефініцію. Знаю лише, що такі люди могли б вирости в таких ділянках праці, де рішає меткість, напруга й риск... От — незалежна торгівля, промисл, рільництво, хоч це й неповна низка...
— Цей напрямок уже в нас започаткований — вскочив Буньо.
Левелюк замахав з насміхом руками.
— Ти думаєш про що інше. Це карикатура того, про що я думаю. Факт, що абсольвенти торговельних шкіл, гімназій, університетів, змушені крізою влазять до наших промислових й торговельних установ — не є започаткуванням. Це погана язва, що доходить до катастрофальних розмірів. Типи, типи, друже, лишаються незмінно ці самі...
Пан радник обтер серветкою губи, пригадав собі щось, перепросив гостя й вийшов.
— Вітру й розмаху треба, мій друже — „вуйко" стиснув Буня за руку вище ліктя — перемін у психіці. Урядовці в наших установах нічим не різняться від урядовців магістратської адміністрації. Й тут закралася заплісніла мертвеччина.
Буньо понурив голову. Він пригадав собі товари-

шів, що в гімназії ще чванилися своїми протекторами, пригадав собі інженера Баранчука, що жде на підвишку зі стодвадцять на стосорок і цілу колекцію осібняків зпід знаку легкої й дешевої наживи.

— Оце тому — сказав хвилюючись — я не маю спокою. Підсвідомо чую до того світка якийсь жаль і глуху байдужість. Манить мене далекий світ: Вера Круз, Таматава, Сінгапур, Дакар — це назви, що поривають мене, що пахнуть віддалю.

Левелюк косо якось посміхнувся.

— Не є зле мати такий апетит. Це творить сильних людей. Лише треба мати покриття на чек... Маю враження, що береш це надто легко, як молоді люди, що тікають на тиждень з хати й... вертають назад.

Левелюк весело моргнув бровами.

— Вибач, що так кажу. Та забагато в нас і розхристаного романтизму, що остаточно залишає мрійникам несмак тай абнегацію...

— Чому? Життя серед плутаних шляхів, життя таке, з дня на день, має свій сенс і свій чар...

— Лише в повісті, лише в повісті, коханий хлопче! Порив на авантюри, мусить мати виразну ціль... Сьогодні й завтра треба послідовно вязати. Без цілі не матимеш і духового гарту, що підпорядковує собі тіло. Це можна б назвати позитивним авантюрництвом... Позатим... Сінгапур, Таматава... Це приємно звучить, але до того треба додати: ну й що? пощо? для кого?..

Увійшов пан радник. Він мовчки сів при столі й наложив собі на тарілку вудженини. Левелюк продовжував:

— Світа вже не завоюєш. Він уже зайнятий. Якщо

помандруєш лише для приємности, то це дуже поганий егоїзм... Є ще інші країни, що їм треба накинути романтику... Як помандруєш, щоб набрати гарту — то це похвальне. Та вперед твердо та рішуче візьмися за себе...

Буньо мовчав.

— Так, так — говорив рівним голосом Левелюк — накинути романтику... Легше було б тобі добути покриття на чек і легше прийшло б зрозуміти ціль...

Він глянув на годинник.

— Я радо поговорив би з тобою, але... hora fugit.

Він знову засміявся.

— Вживаємо латинських зворотів, деклямуємо Овідія — це одиноке, що нам дала школа. Не знати пощо.

Пан радник, як годиться господареві дому, задержував гостя. Пані Танська також. Проте Левелюк мусів іти. До веранди відвів його радник, а до брами Буньо.

В саді попращався з ним Микола. Він мав розсіяне лице й невиразно всміхався. Опісля знову згорбився над грубим, як євангеліє, викладом і знову заходив там і назад по стежці.

Біля брами Левелюк ще задержався.

— Подумай над тим. Маєш великі мрії, а сам мнешся в собі і прогирюєш день за днем... Подумай...

Буньо вернув і став думати про подовгасті очі й дивну усмішку. Не міг відгадати, звідки вона знає його й українську мову. Неформну плутанину міркувань і спогадів розбивали фрагменти

розмови з Левелюком. Осотав його неприємний неспокій.

Темніло вже. В кімнаті висів сумерк, що в гімназійних учнів розбуджує снагу писати вірші.

Микола вернув із саду. Буньо засвітив світло. Микола похилився над викладом. Буньо подратовано думав.

Пів години пізніше війшов до кімнати батько. Мав перевязану рушником голову й слабий голос.

— Що ж тобі сказала ще пані Ґженська? — спитав утомлено.

Буньо наче б нагло отверезів.

— Більш нічого — його вхопила зничевя безглузда втіха — в четвер піде тато до Чаплінського й поговорить з ним. Прийде тато, вклониться... Або ні...

Буньо заржав щирим сміхом.

Пан радник махнув рукою.

— Вже час тобі споважніти... Я дуже цікавий, як ти там списався...

— Списався, як олівець, татку...

Микола підвів банькувату голову з над скрипту й призирливо закліпав сивими очками:

— Ввін ппевно ппоказав ссвої тррромфи... шш...

— Шшкода, щщо тти ттам нне ппішов...

Пан радник похитав головою.

— Вже знову сварка... Я не знаю...

— Коли ж ви маґіструнцю здаєте іспит?

Микола звернувся до батька:

— Ттату ннеххай він ббуде ттихо!

Пан радник набрав у груди повітря, подержав трохи й випустив.

— Коли він буде здавати, то буде. Але що ти?... люфтінспектор?.. га?...

— Посада нічого собі...

Пан радник покрутився в кріслі.

— Сам не знаю. Ціле життя думаю й гризуся. Чому Микола не стає мені впоперек. А ти завжди окунем... І до того ти недурний. Щоб бодай у мене вияснилося, то вже десь і тебе запхаю. Але перестань уже, на милість Божу, дурачитись...

—Наперед запхайте, тату, Миколу. Він без вас здохне, як миш. Дивіться, яке в нього глупкувате лице.

Микола встав, тріснув скриптом до стола, потім узяв скрипт знову й вийшов.

Пан радник покрутив головою. Набрав знову повітря в груди й випустив. Потім ліг на отоману.

Буньо поправив зачіску, погладив у кухні маму по голові та й вийшов.

Небо було нацвяховане зорями, з вулиці долітав притишений сміх. Завтра в такий час мав бути в неї.

У грудях зомліло щось мяке, як скойка. Тихо клацнула за ним фіртка. Хотів іти до Шульца, але щось терпко пружилося в ньому, ніби радість переливалася з тривогою.

Зайшов у вузькі вулички та й став без толку блукати. Підсвідомо повторював, обиваючись боком у щербаті паркани, уривок вірша Дригинича:

„я знаю, знаю — ти блукаєш десь
Рембо причинний...“

т р и п т и х

— Твій батько прієзд тепер коло Чаплінського — сміялася Амелья (пані Гженська), а ти...
Буньо кинув солодкий вантаж на отоману й пересадно став обтирати чоло.
— І я прію. Це зразу лиш я думав, що ти метелик... блудний вогник...
Він широко розставив ноги, увібгав руки в кишені й дивився на молоду жінку в ховзькій атласовій сукні, з прижмуреними спокусливо очима.
Щоб ідилля була вповні принадлива, бракувало лиш гітари й мотузка причепленого вечором до балькону.
Щовечора відвідував її. До вілли добирався другою брамою за садом, що від сьомої вечором була відчинена. (Червононога наймичка вивітріла з хати, як камфора).
Було кілька причин, що придержували Буня біля тої жінки так довго — чотири дні: Особливий смак забороненого овочу; таємна мовчанка; подовгасті очі; імя Амелья, що пахне одеколоном і має щось із дорогого каменя й містичної романседи.
Було теж кілька причин, що завдяки їм була відчинена від сьомої друга брама.
Буньо мяко обтулив долонею простягнену шовкову ручку.

— Біла кобра — озвався, коливаючись на довгих ногах.

Завважив оферту уст, зачаєну в болісному усміху, але не провалився проміж білі руки в теплу задуху парфум і тіла. Коливаючись на довгих ногах запитав:

— Скажи врешті, звідкіль знаєш стільки про мене?..
— Не муч мене — сказала Амелья.
— Ти мене мучиш — відповів Буньо.
— Пощо Тобі? — запитала Амелья.
— Не дурій — відповів Буньо.

Амелья піднялася, сперла голову на долоню та й здивовано глянула на нього. По її лиці проплив білий холод.

— Ах, вибач! — сказав з байдужим усміхом — хтось дав палець, хтось ухопив за цілу руку.
— Це саме.

Амелья пригладила рукою хвилясте волосся, що від жирандоль мало ніклевий поблиск. Опісля встала й без слова перейшла попри нього. Запах парфум осотав його й розплився. Амелья стояла проти вікна.

— Мурин може відійти — заглузував байдуже. Викрутився на п'яті й нерішено задержався.

Через біле рамя вплив у кімнату привітливий усміх і ласкавий погляд.

Буньо думав:

— Вже який двадцятий раз. Або хоче пісню закінчити та й думає, що ще час, або це її примха. Або взагалі не розуміє що, як і куди.

Дальший біг думок заголомшив поцілунок, зразу вже передбачений.

— Ти є дійсно дикун. Такий, як тоді, коли я вперше тебе побачила.

Ховзьке бедро зударилося з його бедром на першому кроці в напрямку отомани.
Буньо цікаво наставив вуха.
— Пригадуєш собі свою „ескападу“ човном, два роки тому?
— Так.
— На літнище в Б. приїхало з тобою ще двох.
— Так.
— Отже там я тебе побачила. Ви заховувалися там, як опришки в Кольорадо. В ресторані над рікою стоячки пили горівку з перцем. Перед вечором ви вернули до човна, бо твій чорний товариш упирав у тебе що є добрий вітер... Ти був пяний і співав модне тоді „як пантера“...
Буньо зішнурував брови. В його зосереджених очах заблимало якесь наполошено-радісне здивування.
Амелья засміялася.
— Так, так! — це була я. Ти вихопив мене з товариства та й перед усіми поцілував... Я ще не була тоді пані Гженська. Мій товариш Менжинський скочив до тебе а ти вдарив його в щоку так, що він зарив носом у пісок. Після того він відїхав... Вдруге я побачила тебе недавно, як ти йшов із батьком.
— Цікаво! — покрутив головою Буньо.
Він намагався відтворити собі далекий образ, та все розпливалося мляво, як вимочка в воді.
— Цікаво! — повторив — історія пахне „незнайомою“ Цвайга.
Буньо переорав пальцями бадилясте волосся.
— Дійсно, варт було морочити тобі голову стільки днів... Хоч це, щоправда, просте... та...
Він цікаво заглянув їй у вічі.

— Знаю, що хочеш запитати. Лишень тому, лишень тому, хлопчику! Це окружило тебе авреолею дивної принади... і я сама...
Вона докінчила йому за вухом:
— І я сама не знаю... Соромно мені... Пізніш я довідалася, що ти пишеш... Це все, Христан, це все...
Буньо тепло обтулив долонями її голову й уперше подивився на неї йнакше. Не хотів уже питати про ніщо більше. Було йому дивно радісно.
— Чому ж ти таїла це?..
— Тому, що краще глядіти на когось із боку — відповіла. Автім я хотіла, щоб ти лишився таким...
Буньо поривисто схопив її на руки й струнко випружився, піднімаючи її високо над собою.

●

В душі пана радника варився жаль, гнів і бунт. Це був дуже гострий бігос настроїв.
Не міг собі простити безглуздого нетакту. Пощо було пропонувати коньяк? Його палив насичений насміхом погляд Чаплінського. Гнівно мимрив під носом:
„Блазень! блазень! Ніхто ні слівцем не торкнувся справи нового відділу... Яке це виразне!... Пощо було вискакувати з коньяком? Всі зрозуміли це“...
Пан радник насунув на чоло круглий, як кавун капелюх. Затиснув у руці держак парасолі, що розіпнялася над ним, як бальдахим, і став перебирати нерівними короткими ногами.
„А в чому причина? — Анонім!.. Ххе!“... І нараз зробився вдвоє менший.
Перед його очима заблимали кошмарні маски: Усміхи. Недоговорення. Гнів. Знову тепло-при-

зирливий усміх. Вичікувальний довгий погляд. Махнув рукою в повітрі, ніби проганяв примари. Дивився на затріскані болотом закаблуки прохожих. Під ноги впав йому кленовий листок. Хтось кинув трамвайний квиток.
На мості пан радник глибоко зідхнув і пригадав собі, що дощ зовсім не паде. Та по хвилині забув і держав парасолю далі.
Під мостом повзав довгий вуж червоних вагонів. Наче легендарні потвори стояли в імлі нерухомі, зіпсовані машини.
Обличчя під кавуном оживилося. „Так! Треба написати до Розвадовського. Хай він поговорить із Чаплінським... Шкода, що Ґженського не було...“
І знову раптово плюнув із пересердя.
„Пощо було з коньяком вискакувати?.. Блазень!..“

●

По чорному, як прірва небі швидко бігли білі пасма хмар, що нагадували чомусь Норвеґію. Ніч була вогка, сторожко тиха.
Коли хто вилізе на шпиль гори, відчуває в душі могутній запал. Буньо відчув той запал на мості.
Був приголомшений палкими резонансами романсу. Солодка певність, що в ньому закохана Амелья, розбурхувала забаганки одчайдушних авантюр у стилі Касанови.
Внизу за мостом лежав у темряві миршавий світок, що вглотав колись його дитинство.
(В такі ночі Мірунек ходить красти дріб. Минулого року його зловили, обвішали подушеною пташнею й водили по вулицях.)
Глядів у мокру темінь поширеними очима. За ним помчав горішнім насипом експрес. Внизу зо скри-

пом зударилися вагони. Довгий свист перетяв глухе, мжичкувате повітря.

Ніщо не вибило напружених думок із річища.

Перші переливні образи уяви про неймовірні пригоди під захистом закоханих серць закрила нова соняшна стужа. Шуміли в теплому вітрі сагові пальми. Набігали й жбурлялися лавами на смарагдовий беріг зелені запінені хвилі. Йшли в смугляву мовчанку неба напружені фрегати. (Глядів у цей край вікном Конрада й Стіфензона).

Буньо спрагненно, палко тужив.

Тужив, як колись, за солодким коктейлем терпінь і розкоші — за коханням. Важко поборював випнутими грудьми духоту дійсности. Не вміщувався в себе.

Перед ним бігли білі пасма хмар, що нагадували Норвегію. Під шпалером світил блищав залізничий шлях. Внизу липло до чорної землі передмістя.

— Коханий світок! — забурчав глумливо під носом, — „попрощаюсь із тобою, по-о-прощаюсь“... Він затиснув кулаки й станув проти глухої ночі, як перед ненависним суперечником.

Внизу перед ступінями задержався поліцай і здивовано глядів на дивного індивіда.

ДИСОНАНС

Навшпиньки, причаєно, як шпигун, надходила осінь. Поночі потягала хромом кілька листків у саді, рано сплигувала разом із нетеплим вітром, в полудень розгублювалася в прозорому повітрі, як флюїд. В полудень її не було. Вечором знову виповзувала з далеких пільних пустелищ, розглядалася боязко й безшелесно перемальовувала листя.

Осінь пригадувала Буньові Христину й далеку прогулу лірику. Це був слабкий, невдатний наступ. В ліричний вечір написав новелю про літо, про закурені дороги й про людину, що мала сміливі очі й гостро затиснені уста.

По повороті пана Ґженського настали в Буня дні туги. Щоправда стрінувся з Амелією два рази й візник довго ждав заки вернули з проходу по лісі. Та це була лишень маленька крапля води на засохлі від жаги уста.

Буньо тужив. Його туга видовжилася, як телефонні дроти, але тому, що це порівняння старе, можна б сказати, що видовжилася, як сантиментальна пєса на пять дій.

Занемагав на розгублений, сірий розстрій. По розмові з Левелюком повстав у його душі поганий розгардіяш. Крилаті й розмашні мрії чоломкнулися в щось тверде й неприємне в дотику. Навіть утеча

в соняшний світ новелі не дала бажаних вислідів. Тому тужив за Амельєю збірником дочасних приємностей. Тужив тимбільше, що обєкт туги був більш реальний і близький.

В третій день вересня припадали родини пана Гженського. Пану радникові було доволі дивно, що цього року його запрошено. У Гженського зібралася сама еліта... Ще більше здивувався, коли Гженський додав: із сином.

В цей день Буньо мусів таки одягнутись візитно.

Галузка молочних жирандоль під стелею, опалений сонцем гребець, відомі фраґменти просторого сальону — пригадали Буньові першу дивну стрічу, перший поцілунок, що замало не збив його з ніг, і, взагалі, перші мотиви ідиллі.

В сальоні, в бічних кімнатах і в городі волочилися в накрохмаленій ввічливості гості. Були тут чільні представники дирекції, тому пан радник держався ввесь час пригнуто й унижливо. Затирав схвильовано руки й усміхався без причини так солодко, якби його хто скоботав. Притакував, згинався й цілував тремтливо білі простягнені руки пань.

Часом брак теми виповнювала особа Буня. Сиволові панове казали: Можна вам позаздрити за такого сина. Тоді пан радник хрюмкав удоволено й упевнював, що Буньо додає йому багато клопотів. У душі знову не міг простити Буньові всіх промахів.

Старша пані в стилю Марії Тереси з накиданими на шию звоями перел зальотно плющила очі. Друга пані, дуже подібна до його матері, залишила його зо своєю донею, мімозною, майже прозорою дівчиною. Буньо теж блазеньськи всміхався, нагинався

та й розумів це дуже добре.
Товариство ждало приходу директора з дружиною. Найважніша особа не спішилася. Все було, значить, з конвенансами.
А Буньо ждав Амельї. Пані дому зразу лише промайнула по сальоні. Опісля щезла з горизонту. За неї вітав і бавив гостей родич пана Ґженського, довгий і сухий адвокат Ґалушкевич. Гості вели голосну гутірку.

Одні казали:
„Світ є паршивий!"
Інші впевнювали:
„Світ є прекрасний!"
Пані говорили:
„Всі мужчини є нікчемні!"
Панове відповідали:
„Всі жінки є перверсійні!"

Так вони говорили завжди й могли так говорити далі в безконечність.
Буньо мляво сміявся й надмірно захоплювався великими безбарвними очима мімозної товаришки. Збоку приглядалися їм гості, а пані Замшинська, її мама, толерантно не заважала їм.
Потім до сальону ввійшла Амелья і Буньові завмерло серце. Увійшла в блискучому маєстаті вроди й підкреслювала це усміхом, що запаморочував, як етер. Буньо не бачив її ще ніколи такою вродливою. На німому захопленні багато заважило ще й те, що довго вже її не бачив.
Амелья ввійшла хвилястим кроком, обточена шовковою сукнею, що ширшала вдолину й пінилася в ході, як чорний кипінь. Золоте волосся, яблуневоцвітні личка, білі руки й чорна сукня — це було приголомшливе порівняння барв.

Амелья приставала, вислухувала комплементів і грозила пальчиком. Пані задержували віддих а під їхнім напушеним волоссям барашкувало щось злорадне й вороже. Проте вони всміхалися.

Буньо забув на мить свою товаришку й проводив захопленим зором струнку постать. Він подумав, що кохання сильніше від смерти й признав авторові цієї думки слушність. Чув, що для тієї жінки радо кинувся б у Ніягару, або в обійми боа констріктора.

Потім Амелья підійшла до них. Вона, наче б нічого, шепнула, що для молодих тут загусто. Молоді зареготали, а Буньо направду відчув, що тут загусто. Взагалі тут було нестерпно густо.

Пан Ґженський, як годилось соленізантові, не показувався. Десерт, мовляв, зберігається на кінець.

Хтось скрикнув:

— Панство Маєвські.

По залі понісся гомін. Усі заворушилися. Зацвіли усміхи. Пані Ґженська перейшла до дверей.

Директор: Череватий чоловік із утомленим обличчям.

Його дружина: Атлетична жінка з деспотичними очима.

Чоловіки таких жінок звичайно бувають алькоголіки.

Кілька хвилин пізніше війшов до сальону пан Ґженський; грубий, повільний із блискучою чашкою.

Якийсь індивід заплескав у долоні. Ціле товариство мавпяче заплескало в долоні також.

Ґженський був ніби самчик тої сірої, тропікальної пташки (Alyornis inornata), що сам поганий з вигляду, принаджує чепурною палаткою гніздом багатоперу самичку до себе. Буньо знав Амелью.

Принадила її алабастрова вілла, самохід і груба платня пана Ґженського. Тому саме й зберігав у душі глухий докір.

В сальоні гутірка не тривала вже довго. Відчинено двері до прилежної залі з довгим накритим столом. Тут пішло все так, як і в людей на нижчому індивідуальному ступні.

Йшли промови й тости. Наливалося чарки й приговорювалося. Чотири випозичені кельнери бігали з вихилясами за плечима гостей. Пані звогчували уста. Панам румяніли лиця. Буньо сміявся до мімозної дівчини. Благальним зором глипав на Амелью. Ґженський заохочував гостей пити. Пан радник привітно витягав індичу шию.

Над столом плескалася банальна розмова. Гості говорили обережно. В джунглях був лев. І львиця. (За ввесь час вона випила заледве пів чарки вина). Згодом, вміру випиваних чарок, атмосфера тепліла. Директорові змінилося обличчя. Він став голосно реготати з кожного банального дотепу. Гості поклепували себе по плечах і запевнювали один одного про свою досмертну доброзичливість і приязнь. Директор покруглів чомусь, а його втомлене лице добряче ясніло.

В сальоні визивно дзявкнув патефон. Ритмічні такти танґа. Тоді багато пар перейшло в сальон. Буньо випив ще одну чарку й попросив мімозну дівчину до танґа. Танцюючи, він уперто думав про Амелью. Один раз забувся й тепло пригорнув до грудей дівчину, що нагадувала цвітку з теплярні. Вона ласкаво примкнула очі, та він отямився.

Довкруги повставав натовп. Кружляло щораз більше пар. Панове замрячено гляділи паням у вічі

й хиталися на ногах. Пані тьмяно підсміхалися й ласкаво вибачали панам деякі нетакти й надто рисковну вимову очей. Худорлявий родич Гженського танцював із Амельєю. З її очей Буньо не міг вичитати нічого. Тому й попадав у невиразну зневіру. Кілька разів ще танцював з прозорою дівчиною. За той час алькоголь, як сива мряка, налягав на залю.

Пан радник лишився з представниками найстаршої генерації при столі. Йому вже побараніли очі, а голова легко коливалася на довгій шиї. Гженський держався ще сяк-так. Директор попадав саме в солодке розніжнення й утратив усякі познаки шкідливости.

Директор говорив:

— Панове! Панове! Можете мені довіряти. Не вважайте мене тепер директором, я ваш друг і приятель.

Товариство мало вже з того розуміло. Тоді використав нагоду пан радник.

— Пане директоре! — озвався тепло. — Вибачте!... Я цікавий, який ваш погляд на обсадження нового відділу... Того...

Директор обняв рамям його шию.

— Раднику! Ви не думайте, що я того... — йому легко відбилося.

— Я вам кривди не дам зробити. Хоч ви знаєте про це свинство. Ну нічого. Макевич щось не дуже має охоту. Як він не буде, то будете ви. Я вам щиро по приятельськи кажу... Не вважайте мене тепер директором... Я вам друг і приятель...

Директорові знову відбилося. Пан радник зворушено закліпав очима. Нагло отверезів і лице йому

засіяло, як полуниця. Він тихо, розмякшено подякував.
Панове їли. Гженський курив папіроску й жмурив очі. Йому мабуть хотілося спати. Та він завважив жінку директора, що говорила з дамою в стилю Марії Тереси й попросив її до танга. Пані Маєвська зідхнула до товаришки, ніби хотіла сказати: Ой, ті мужчини!... й зашуміла шовком.
Прозоре дівча пішло відпочити й поговорити про щось із мамою. Буньо налив собі до склянки коньяку й непомітно випив. Був перемучений і подражнений. Опісля зрівноважено попросив до танку Амелью, що сперечалася за щось із пяним родичом свойого чоловіка. Він видовжувався перед нею, як мотуз, і на злість їй мляскав язиком.
Амелья радо відійшла з Буньом. Довгий адвокат замахав руками а поблизькі особи засміялися.
В танку вони наполошено сміялися.
Буньо шептав їй до вуха:
— Амельє! Амельє! я горю. Я не знаю вже, що зо мною...
Вона бухнула сміхом. Потім, сміючись, сказала:
— Повно людей. Будь обережний!
За чергою зареготав собі й він.
— Амельє! — шепнув пристрасно з байдужою гримасою на лиці — Амельє найдорожча!. . Ти наче солодка отруя... Амельє!.. я дрижу в якійсь болючій тривозі...
За його вухом дзвенів її сміх.
На залі лежали темні опари. Хто кричав непритомно, а хто сантиментально зідхав, але всім однаково дубіли язики... Мутний сумерк ходив між парами...

— Амельє! — шептав Буньо — навіщо ти кликала мене?.. Навіщо я стрічався з тобою?.. Ах, я вже не зможу побороти себе...

Його теж очмарював алькоголь.

Амелья залилася каскадою сміху.

— Це необережність. Я відійду.

Вони обоє захлиснулися сміхом.

Він провів її до довгого родича. Опісля сам перейшов у бічну кімнату та й станув у відчиненому вікні. В його серці щось тихо скомліло. Жаль і гнів залягали схвильовані груди. Одинока солодка певність, що Амелья однаково кохає його, злагіднювала трагізм почуваннів.

Буньо прийняв від якогось замряченого типа глибоку чарку та й випив. Невиразний тип поплівся далі з пляшкою й келіхом. Буньо задержався в переході до залі з довгим накритим столом, що міг бути добрим моделем до „натюрморт".

Амелья стояла за своїм чоловіком, що сидів при столі й, нагнувшись, гладила його виски та й ніжно цілувала в лисину. Вона його жаліла, а гості гриміли реготом.

Буньо застиг у дверях. Раптом йому впало до голови, що на дворі прегарна осіння ніч. Що далеко на вулицях передмістя волочаться обідрані „кіндри". Що барва директорового лиця нагадує моркву. Самооборонний відрух рятував його втечею до річей малих.

Буньо, хоч і проворний та й бувалий подекуди юнак, не знав блаженного в таких потребах чинника — компромісу. Хто розуміє це, в нього процвіла вже перша молодість.

Заслонений плечистим референтом, налив собі до склянки якоїсь течі й випив. Обтер уста й не хотів про ніщо думати. Та образ повертав перед очі й він здригався від гніву й огиди. Хотів кричати й розкидати все. Потім відчув важкий неприємний пересит.
В сальоні вовтузився густий балаган. Бачив усе, як крізь імлу, й глумив у душі. Коли Амелья перейшла біля нього, він нежданно зосередився й підійшов до неї.
Вона з удаваною цікавістю слухала.
Буньо щулив з насміхом очі. В його обличчі пучнявіла надута погорда. Амелья тривожно замялася. Тоді Буньо злобно зашипів:
— Я хочу вам щось сказати. Я хочу сказати, що плюю на все, що між нами було й на все, що між нами могло бути. Плюю на маніри й на лисину вашого чоловіка, яку ви так пристрасно цілуєте. Повторюю: я плюю на його лисину.
Амелья зблідла. Вона розглянулася й розсіяно засміялася. Потім її очі пронизали зловіщі блискавки. На лице жбурнулися вогнисті плями. Вона прижмурила очі й удруге за ввесь час заговорила дивним кригохолодним голосом:
— Ви пяні. Та я не надіялася, що ви такі нахабні. Хоча й упізнала, що ви штубак і дурень. (Це вона сказала по-українському).
Буньо хитнувся й зареготав. Потім, ніби від речі, безглуздо шепнув:
— Перефарбована... повія...
Він повернувся й думав, що зробив добре. Бачив ще раптово поширені очі й чув слово, що зімялося в її горлі. Було йому приємно. Наче б когось переріс. Біля мімозної дівчини перейшов, якби її

ніколи не бачив і не знав. Грубого референта хотів поклепати по підбородку. Перейшов у присінок, взяв свого капелюха й вийшов на вулицю.
У кутку в їдальній залі держав пана радника за гудзик пан Гженський. Вони оба хиталися й майже доторкали себе носами. Пан Гженський говорив:
— Ти директорові не вір. По-пяному, то він стягне з себе штани. Можеш мені вірити. По-тверезому зовсім інший. Але з Макевича він зрезигнує. Чаплінському ціла справа байдужа. Тому не журися. За тобою буде наш референт, ну, буду я і, можливо, що й директор нагнеться... Крім того, колего,.. за тобою ще... моя жінка... А це головний атут...
Вони щиро себе обціловували.
На дворі стояла синя темінь. Під мостом скрипіли вантажні потяги. В Шульца показував рудий чех на білярдному столі нові, неймовірні карамболі.

к р и з а

Наче настирливий бзум мухи, дражнив думки труйкий розстрій. Після прийняття в Гженських, у Буньовім серці засіла сіра, погана байдужність. Він цілими днями тягався без толку та й їдко глумився з усього. Дотепер лишень батько злорадно бурчав під носом і вороже блискав малими очками. Тепер вони докупи давали концерти розстроєних нервів.

Згадував Амелью й дивувався, як міг стрілити таку дурницю. Поступок виразно доказував, що йому бракує культури. Проте, після короткої і напруженої надуми, повторював банальну фразу: Добре їй так!

Одного дня побачив у місті Христину. Вона йшла з двома старшими панами. Була в жовтому плащі й зеленому капелюсі, що прислонював ліве око. Так наказувала цього року осіння мода. Коли побачила його, засміялась і сказала щось. Потім один пан оглянувся. Тої ночі Буньо написав два ліричні вірші. Рано спамятався й подер.

У „Літ. журналі“ прочитав свою новелю, й хотів покінчити самогубством. Це був якийсь дивний порнографний твір з ортографними помилками. Ненарушене було лишень його прізвище. Один знайомий розрадив його: — Вони завжди так роблять. Коли прийдете по гроші, вони оглянуть вас здиво-

вано й скажуть: Даруйте... ми чейже стільки намучилися...

Був кілька разів на літературних гутірках, що відбувалися при чорній каві. Були тут люди різної масти й різного крою. Деякі сиділи нерухомо й говорили половинкою уст, як щасливці, що схопили Бога за ноги. Це були критики й лавреати. Були тут бліді, заслинені типи, що писали про весну, про запашний південь і напругу мязів; були поважні старі пікінери, що вдавали літературних меценатів, були пані, що поважно притакували головами. А всі говорили про чисту літературу й літературну чистоту. Напереміну зачитували свої твори та й пили чорну каву. Коли хто написав мляво, незрозуміло й нецікаво, тоді називали це психоаналізою. Всі впевнювали, що ніколи не йде про зміст, лишень про форму. Напиши, мовляв, про дірку в швайцарському сирі й дай форму, то буде гаразд. Коли Буньо згадав було вимоги часу й назвав зміст душою твору, вони пошепки визнали його кретином. Старший пан із борідкою й пенсне єхидно захіхотав і тонко, як бджола шпигнув його: „Ви ще молоді й маєте галюцинації. Література затруєна тенденцією, затруєна приземними ідеями, це свинство". Потім він зачитав свої поезії в прозі про білі котенята й нерозвинені конвалії. Товариство вдавало, що пильно слухає. Коли він скінчив, усі заплескали в долоні.

Тоді Буньо підорвався з крісла. Його знову викрутила сліпа нерозважна злість.

Він повернувся до пана з борідкою.

— Ви знаєте, що це є? — скрикнув удоволено.

Пані з борідкою призирливо прижмурив очі й витер клаптиком ірхи своє пенсне.

— Що?
— . . . . . !
Буньо вжив доброї рими й поганого слова.
Від цього товариство почало сувати ногами й кріслами. Паням запалахкотіло ондульоване волосся, що знялося аж під стелю. Панове харкали, хрюмкали й бурчали, щоб затерти якось гомін поганого слова.
Буньо пройшов між кріслами, заплатив кельнерові чорну й більше сюди не показувався.
Кілька днів пізніше стрінув на вулиці визначного молодого поета. Він був того вечора на гутірці в каварні, тому зараз, привітавшись, зясував свою думку про виступ Буня.
— Я думаю, що ти надто експульсивний. Не заперечиш хіба сьогодні, по трьох днях, що твій вибух був дуже нерозважний і дуже ненамісці.
— Ні, ні — відповів йому хмурно Буньо — мій вибух був зовсім намісці. Навідав мене такий час, коли я страшенне багато бачу й відчуваю. Це дивні припливи розніжненої тонкої інтелігенції — Буньо загуркотів недобрим сміхом — тому саме реакція є надто безпосередня.
Здовж вулиці стояли банькуваті акації, що вдержували рівновагу на одній нозі. Буньо перемагав голосом гуркіт клубястих возів на вугілля:
— Завжди бачу вас, аристократи духа, шляхетний нарибку найяснішої пані, і бачу масу, розумієш, масу, що вяне, звужується з дня на день, бачу сіру негодовану масу. Ви залишили її людям, що не мають ані міцних бажань, ані талантів. Тому маса не читає ні їх, ні вас, марципанники й олімпники, що мавпяче наслідуєте Секвану й десертний захід...

Буньо сердито копнув покинуту на хідник грудку зімятого паперу.
— Не хочу перетягати сумніву — зашипів знову, — та, здається, близький уже час, коли деклямуватимете свої штудерні вірші лишень собі взаїмно, жмінці розделектованих смакунів, а сіра неплекана маса зовсім здичіє, або піде іншим шляхом...
— Це все надто трагічне — сказав мяким голосом поет — але й тоді, причому тут я?..
— Я теж не знаю причому тут ти — Буньо потряс його рукою й поплівся подратовано вулицею глухого, чужого міста.
Часом сидів Буньо в товаристві бувших комбатантів. Вони, як завжди, повторювали стару байку про трикутник смерти, перевагу ворога й особисте геройство. Вони від пятнадцяти років не мали авансу. За те мали старі високі ранги полковників, генералів й оптимістичні погляди.
Читав газети, клубовища політичних напрямків. Приглядався жертвенним маневрам політиків у мітрах, політиків - емеритів ц. к. парляменту, молодих адептів старої отаманії й терпко пережовував рефлексії. Коли хто запитав його, що думає про це, Буньо відповів: Я думаю, що всі наші політики повинні закупити собі більші запаси васеліни.
Бував на кількох мячевих змаганнях спортивної дружини, що хотіла бути репрезентаційною. Через півтори години глядів завжди, як ворожі напасники діравлять їй ворота. „Як можемо краще грати, жалівся голова, коли кожний, хто трохи вибється, переходить за посаду до чужою клюбу...“
Одного разу стрінув у місті Левелюка. Він натякнув, що потребує тепер у себе кілька нових сил і питайно глядів на Буня. Буньо чемно відповів, що

це дуже тонкий натяк, але він не має охоти.
Про справу свого батька вже не думав. Було йому трохи жаль, коли глядів на його прикорчену, шкутильгаву постать, тому перестав його дратувати й замкнувся в собі.
А на дворі стояла, як писав Чарнецький, добра осінь. В городі вяли собі цвіти, а на деревах жовкло собі листя. Сонце під вечір було червоне й набрякле, як чиряк, а бабине літо настирливо чіплялося до волосся, вбрання й парканів, наче б зо злости, що новітні винахідники не вспіли його ще до чогось приспособити. Через пропасні калабані возив старий Жулик цеглу під ліс і проймаюче вив над шкапами.
Буньо думав хвилинами про те, чи не оженитися б, мати діти й працювати в редакції. Хвилинами задумував писати велику повість. Хвилинами думав продовжувати студії. Це все кінчилося кількома партіями білярду в Шульца.
На душу впала цвіль. Вечорами блукав по полях і по лісі. Любив дивитися, як стерні смокчуть із темного резервату лісу лунке передвечіря, як джиґітують сосни пронизані стрілкою лінією хрому — нічного експресу з Варшави. Вирішив оконечно, що не зможе використати ні мотузка, ні штаєра 0·9, ані нічного експресу.
Коли думав про світ Стіфензона, Лондона й Конрада, — бачив водночас уряди, пашпорти й кордони. Тому залишив це, а зачав глумитися з поетів вітру й далечині. Коли думав про кількість рабів музи, почував відразу до чорнила й паперу.
Вписався до місцевої дружини „Самум“ і по двох змаганнях вернув із підбитим оком і потовченими боками. Мячеві змагання завжди кінчилися тут зма-

ганнями двох груп у вільно-американському стилю. Це давало йому хвилинне вдоволення.

Вершком духової кризи був день, коли Микола здав іспит. Цей день вирішив пан радник торжественно святкувати.

У світлиці на піддаші накрито стіл білим настільником. Літру спирту забарвлено вишневим соком. В полумиски накраяно ковбас і шинки. На ніклевій підставці поставлено кілька пляшок квасного більшовицького вина: Кабарне Абрау й Чорний Мустанг. Запрошено сусідів Ямлинських із дочкою та й двох товаришів радника з міста. Пан радник убрався в чорне вбрання, Микола теж, пані Танська в чорну сукню з білими випусками.

Перед першою чаркою промовив до Миколи батько. Він совгався очима по столі й по стелі, видумував блискучі звороти й звертався щохвилини до Миколи з закликами до дальшої праці. А потому всі випили й покрутили головами. Після того промовив сусід Ямлинський. Він мав зиза в очах, сиве волосся, каменицю в місті й одну дочку, що від самого початку паленіла чомусь і дивилася нашорошено в тарілку. Пан Ямлинський говорив про тривку сусідську приязнь і в коротких горляних звуках висказував свою радість зприводу того свята.

Потім пан радник говорив про щось на вухо з Миколою. Пані Ямлинська сотний раз повторювала дотеп про свойого чоловіка: Коли він плаче, то сльози течуть йому по плечах. Вона була полька й говорила по-польському.

Буньо сидів мовчки й пив. У ньому наростала дивна знеохота й неспокій. Не заздрив братові за лаври. Дратували його лишень оці люди включно

з його братом. Він кліпав сивими очками й соромливо глипав на панну Галю.
Була це дівчина гарна, тиха й здорова. Короткий і гострий, як патефонна голка ніс зовсім не згиджував круглого румяного личка.
Микола знав про що йшло. Тато виложив йому все, як на лопаті. Автім він і сам нераз нагинався через паркан до садку Ямлинських.
Старша генерація говорила про справи обнижки платень і про субскрипцію. Пані Ямлинська сердечно перешіптувалася зо своєю сусідкою. Буньо вийшов на бальокн.
Над яблінками стояв товстий, задоволений із себе, як австрійський жандарм, місяць і охороняв простірінь. — Ген, за садом стелився в темінь гладкий летунський майдан. Над ним кружляли зелені й червоні вогники й глухо дрижало повітря.
Буньо думав про щось, та мозок, ніби вижмякана бібула, ліниво вглотував усе в глухі й темні закамарки. Потім вернув і мовчки сів на своє місце.
Тоді батько показав на нього пальцем.
— Лише з тим-о вітрогоном не знаю, що робити. Третій рік отак ходить. До війська не йде, вчитися не хоче... склав один правничий іспит і сидить дома та байдики бє.
Гості крадькома зиркали на нього й нерішено зідхали.
— Якби він хотів, я найшов би йому щось відповідне але...
Пан радник вичув із усмішки сина, що він зараз щось скаже, тому махнув лишень рукою й перестав говорити.
А Буньо тоді почув під горлом якесь слиняве згущення. Нежданний бунт глухо викрутив мязи.

Неначе всмоктав і зосередив у собі труйливу атмосферу довкілля. Почув гризьку ненависть до тих черевáтих людий, до пухкої сусідки й до її також пухкої дочки, до брата, що кліпав сивими очками й до батька, що ціле життя няньчив їх і цвірінькав, до мами, що ціле життя мовчала, ходила в кіно й варила їсти. На мить пригадав собі богословів, надутих поетів і цілу плеяду типів бездушних, сухих і малих.
Пані Ямлинська глянула йому в лице й запищала:
— Цо тобє? Пачцє, як дзєцко зблядло!..
Пан Ямлинський замахав злагідливо руками.
— Хлопець забагато випив. Хай іде трохи на свіже повітря...
Буньо похмуро вийшов.
Тоді Микола з насміхом вимимрив:
— Аа... ттакий... ггеррой...
На дворі стояв холодний вечір. Клаповухі соняшники шелестіли сухими билами.
Обрій застигав на заході в кольор яблука.
Буньо задержався коло паркану за вишнями й заплющив очі. Вслухувався в бунтарську жагу, що, наче високий тон, пронизувала клубовище сірих думок і безсильно затискав кулаки. Опісля пригриз долішню губу й боляче, як дітвак, заплакав.
Далеко на летунському майдані на струнко випружених припонах гойдалися бальони. Вітер нагинав їх, та вони вперто верталися назад, рвучись у гору, в синій одвертий простір.

н а с т у п

Крапля води, що паде в рівних відступах на лоб — це стара випробувана тортура. Однотонний бзум мухи, що товчеться цілий день по шибі — не менш ніжний і успішний засіб на нерви. Люди, що ціле життя плещуть те саме й товчуться по вашому замкнутому обрії настирливо, як муха по шибі — однаково, інквізиторськи, доводять до божевілля.

Два ліки злагіднюють в останньому випадку садизм дошкулянь: алькоголь або сльози. Перший лік небезпечний. Може надто припасти до вподоби. Другий куди дешевший і практичніший. Буньо не сромився вчорашнього вибуху. Почувався так, якби віддав гнилі ферменти по довгому гунявому пянстві.

За ніч він зумів холодно розглянути положення й винайти фіртку з заклятого круга примар. Знав, що віджившча свіжість пройде й розгубиться знову в наступних днях тої самої нудьги, безбарвности й бунту. Тому вирішив не гайнувати часу й піддатися поривам риску. Дбайливо розважив млявий натяк Левелюка й ціле його відношення до себе. Був це момент доступної капітуляції з розмашних мрій. Уперше відчув тонкий насміх дійсности. Проте піддавався й приймав охлап. Автім

намірену втечу до Левелюка окреслив першою фазою далекого нестримного лету.
Без захвату й хвилювання шліфував свій плян. Передбачував реакцію батьків і знав свій нахил до угоди. Тому вирішив поступати механічно й оглянутися щолиш далеко на шляху. В припливах витужених образів бачив себе, божевільного Дон-Кіхота, на невідомих чужих дорогах. Тоді охопила його тривога далекої самоти й неспокій за тривкість відруху. Став думати ще обережніше. Пригадав собі двох гультяїв, колишню залогу „Валькирії“ й подумав, чи й вони часом не шукають щілини в печері.
Хвилинами було йому смішно. Пригадав собі слова Левелюка про тих молодяків, що тікають із хати, щоб по тижневі вернути — й наполошено здригався. Хвилинами підпадав старій суґестії. Остогидлий світ прибирав сувору й серйозну міну й увесь плян ставав біля нього пустим дотепом, як прохід у підштанках по корсі. Тому саме й хотів провірити себе.
Першою зачіпкою в переході, визначив відвідини в свойого видавця. Досі ще не говорив з ним про гонорар. Соромився засмічувати привітні й дружні відносини. Тепер мав нагоду піти під струм.
Чудна непроспана ніч вглотала тайну духових ферментів і перемін. Ранок заморозив і заціпив розливні роздалля думок. Буньо радісно вітав день, пружучись у вікні проти білого склистого сонця. Небо було синє й рідке. Неназначеними лініями від заходу на схід пливли лаштунки гусячого піря. Над обрієм лежали плоскі сині смуги.
Поснідавши, Буньо відшукав між паперами умову з видавництвом. Прочитав її, здмухнув порох і

кхикнув по свойому. Всі зглядалися здивовано, а пан радник, ідучи до бюра, знизав у дверях плечима.
Від заходу через мочарища мчав студений вітер і розбивався на сірому мурі, що відгороджував залізничий шлях від дороги.
Дорогою до мосту йшли залізничники зо шкуряними торбами й парафіновими ліхтарками. Дріботіла шкільна дітвора з вимитими личками й заспаними очима. Сновигалися брудні батярчуки, що від досвітку барашкували тут за „круком“ вугіллям.
Перед двірцем стояла орхестра й трохи народу. Почесна брама була обвішана довгими смерековими фестонами. Либонь мала приїхати якась жижка. Завжди ці паради мстилися на бідній смереці.
Коло трамвайного пристанку ковбилися в одному місці ченці, що робили враження пінгвінів. На будках із папіросами пишалися газетні відозви й горлали оклепаним заголовком: невже марево нової війни?
На лавках ув алеї сиділи сірі обідрані люди. Вони мабуть щолиш прочуняли. Були сині від холоду й протирали чорними руками напухлі очі. Між лавками на мальованих дрючках стояли таблиці з написами: „Сметанковий крем вигладжує наскірень“.
Буньо байдуже глядів на все. Перейшов ринок, що виглядав, як великий табір, і мляво відчув егзотику південних овочів та закарлючених носів.
Видавець, чи пак директор видавництва мав рівний проділ на лобі й ранку від бритви на бороді заліплену чорним плястром. Була це людина

невисока й барилкувата. Стрінув Буня дуже ввічливо й, клепаючи його приязно по плечах, вказав фотель.
— Сідайте, будь ласка, пане Христан! Давно вже я вас бачив. Певно щось нового? Від якогось часу про вас нічого не чути...
Він пірнув у фотель і масно всміхався.
— Чи не однаково? — спитав таємно Буньо — Автім... у нас уже така мода, що творчість кінчається на дебютах...
Потім додав зміненим голосом:
— Я маю до вас одну справу...
Директор любо нахилив голову.
— Слухаю, прошу...
— Йде про гонорар...
Лице директора на хвилину видовжилося, на устах забігала рожева усмішка.
— Вибачте... гм... Доволі нагла несподіванка... гм... Ви ж хіба знаєте обставини видавництва... Крім того знаєте, які ми мали неприємності за вашу книжку...
Зніяковілі очі застигли на лиці Буня.
— Про обставини знаю. Можна вам погратулювати. Про неприємності не знаю. Знаю лишень, що критики пінилися... Та це добре для них... Зрештою, ці справи тут ніпричому...
Директор прошибнув Буня здивованим і лихим поглядом.
— Не розумію.
— Це просто: Знаю, що наклад вичерпаний і я прийшов по гонорар.
Лице директора було напереміну біле, зелене й червоне.
— Ах так — сказав терпко — а я про вас не так

думав. Та ви берете справу, правдоподібно, дуже оптимістично. Не знаєте про те, що багато книжок застрягло без відгомону...

Буньові було гаряче й неприємно. Він хотів устати, перепросити видавця й утічи. Але видержав хвилину слабости й механічно рецитував:

— Це все мене не зворушує. Ви заробили на виданні, обережно казавши, шість тисяч...

Директор замахав руками й заніся нещирим сміхом. Раптово споважнів і холодно вицідив слово за словом:

— Можу вам дати остаточно такий гонорар, як і всім.

— Що значить?..

— Сто злотих за книжку...

Тоді Буньові вдарила кров до голови. Він не надіявся такої іронії, хоч і знав нашу видавничу таксу.

— Це лихва, вибачте, це поганий цинізм...

Директор прищулив очі й замлинкував пальцями на животі. Буньо спамятався й говорив знову силувано спокійним голосом:

— За умовою маю дістати пятдесять відсотків. Так ви зо мною згодилися й це виразно написане. Якщо не договоримося тут... ну... Це непримємно, але годі йнакше.

Директор нервово підвівся й перейшов кілька разів кімнату. Його лице напухло й очі стали важкі та неприхильні. Оперся руками на столик і хрипло жбурнув:

— Мене це просто дивує на свій лад... Нечуване!.. Та, щоб скінчити з вами — він хрюмкнув здавлено — я дам вам — він знову здавлено хрюмкнув, — пів тисячки.

— Кажете „пів тисячки“ — кхикнув Буньо — щоб краще звучало.

Буньо спромігся глядіти йому просто в очі.

— Проте... я згоджуюсь. Я маю теж доволі тої солодкої гутірки... Хай буде й це. Але... не ждатиму ні годинки...

Він байдуже став оглядати настінне малювання. Серце наполошено копирсалось під сорочкою. Йшла перша гра.

Директор коротко потряс за його плечима кулаком. Хвилину постояв, посопів, а потім перейшов до другої кімнати.

Чверть години пізніше, Буньо перечислив гроші й віддав розбішеній людині клаптик паперу. Барилкувата постать обернулася до нього плечима й віднехотя махнула в повітрі рукою.

— Прошу, двері туди!

Буньо хрипло зареготав і сильно луснув за собою дверима.

На вулиці задержався й зідхнув відрадно. Чув, що лице йому пашить. Проба вдалася. Був задоволений, що всетаки має необхідну в житті дозу безличности. Перше вогниво в ланцюгу намірених осягів було добуте.

Сонце перевалювалося через гострі заломання камениць і бухало просто в вузькі рухливі вулички: на помаранчі в широких кошиках, на клубясті селянські вози з капустою, та на переливну різнопику товпу.

В повітрі гоготів поривчастий борзий розговір. Пахло цибулею й помаранчами. Якийсь сильно східній тип уперто доказував, що до склепу можна зайти, що вступу не платиться.

Буньо йшов розмашними кроками. Чув у собі новий приплив бадьорости й легкости. На перехресті старих облуплених вулиць хтось важко поклав йому на рямя руку.

Проти нього стояв розсміяний Великий Сатир. Це був високий хлопець із чорним важким волоссям. В його обличчі й ясних карих очах плескалась сонящна смуглявість літа. Дивне прізвище дістав у часі незабутньої мандрівки на Полісся.

Буньо обняв його рамям і потягнув за собою.

— Маємо надзвичайний вітер—таємно шептав йому до вуха — я саме йшов до тебе. Ще треба відшукати Чіча... Є дійсно надзвичайний вітер...

Ромко — Великий Сатир, приглядався здивовано Буньові й рисковно йшов за ним горі вулицею, що виходила з комлексу рудих передвічних камениць.

Тоді перед його очима таємно виріс нудьгавий індійський князь: Буньо, підсміхаючись загадково, байдуже розкидав гроші. Великий Сатир протирав очі. Заходив із ним до миршавих, ледвежевріючих установ і глядів оторопіло на Буня, що легко, як мільйонер, випорожнював кишені. Було ясне, що в Буня покрутилося щось у мізку.

Вони оба мовчали. Говіркий Великий Сатир зідхав, розкладав руки й плівся, як тінь за здивачілим другом. На закурені вулиці падало склисте осіннє сонце. Стояла ярка сонність.

Елеганта Чіча з сивим, як сніг на ялинку, волоссям на бронзовому чолі, викликали з вулиці. Він мешкав ув алеї лікарів, промисловців й аферистів. Чічо вийшов до них лінивий, як звичайно, й пересадно безпристрасний.

— Чого вам треба? — запитав слабим голосом — чому заворушуєте мені вічний спокій, буйволи?...
Тоді Великий Сатир поклав на уста палець і потайки моргнув до Чіча, щоб ішов.
— Ходи Чічо! — сказав рівнодушно Буньо, — ходи, лінивий патриціє!
За його плечима Великий Сатир пояснював щось Чічові, показував на Буня й розкладав руками.
Між залізним шляхом і розлогою гладкою трясовиною, що в далині тонко підрізувала обрій, бігла вигинястою лінією смуга пісків. Рідкі чорні сосни набігали на велике небо, як дивовижні, надмірно вигнані пальми. Колись, у дитячих роках Буньо називав ці піски пустинею Ґобі.
Сюди вів двох приятелів, що непевно гляділи на нього й губилися в здогадах.
В лісочку втратив Чічо терпець. Він сів проти Буня на березі рова, що його викопали жовнірі на вправах, і хмуро глянув Буньові в очі.
— Скажи, навісний, що тебе опутало? Не перетягай струни, бо це може погано для тебе скінчитись, буйволе, — додав своє любе слово.
Великий Сатир сів біля нього та й став пересипати в руках хрусткий пісок.
Буньо взявся рукою за бороду й зрівноважено ходив перед ними довгими кроками. Опісля раптово повернувся до Ромка й, ніби від речі запитав його:
— Що ти тепер робиш?..
Великий Сатир глянув уперед на Чіча, потім на Буня й теж, мов знехотя відповів:
— До полудня нічого.
— А пополудні?
— Маю вільне.

Великий Сатир захлиснувся щирим сміхом.
— Старий дотеп, — спокійно завважив Чічо.
— А ти? — звернувся до нього Буньо.
Елеґант Чічо пошукав чогось на небі.
— Я... студіюю право... Два роки на першому, рік на другому, тепер другий рік на другому... ххе...
— Чому студіюєш?..
Чічо знизав плечима, мовляв, от дивак...
— Якщо це важне, то я скажу: мама, тато, хресний тато, родичі... Та що це має спільного?
— На першому році були ми разом, — зрівноважено говорив Буньо, — я здав і кинув, бо вирішив, що це льотерія. Автім не маю охоти замітати колись вулиць... можу це робити без диплому...
Буньо раптово плюнув у пісок.
— Посади в уряді не хочу. Це для вибранців і для туманів. Ти напевно не допхаєшся, хоч ти трохи й туман, та... не вибранець...
Чічо затиснув кулаки. Його придержав за ногу Ромко:
— Ніколи не кидайся, як тобі говорять правду...
Буньо продовжував:
— Канцелярію відкриєш найскорше за пятнадцять років. Бравши під увагу кількість кандидатів і твоє темпо, — за двадцять років. Тоді вже будеш сивий... Ах, вибач, у тебе це неможливе...
Всі водночас бухнули сміхом.
— Отже?..
— Що за поважна розмова! Ну, цікаво! Говори, буйволе, далі!..
Чічо заложив руки на ґрудях і приглядався Буньові.
— Отже сидітимеш й плеснітимеш аж здивачієш. Очевидно ждатимеш на багату жінку, як усі, на

обявлення. А ти, — Буньо звернувся до Ромка, — ти вже тепер плюєш і ловиш... Сезоново займаєшся бокмахеркою на перегонах...
— Вже ні, — ліниво сказав за Ромка Чічо, — кілька тижнів тому бокмахерка вилізла йому боком. Не мав чим заплатити за „Орієнта“ й клієнти подерли на ньому одиноке краще вбрання...

Буньо закопилив долішню губу й посміхаючись задерикувато коливався на довгих ногах. Два приятелі подивилися здивовано на себе й вичікуюче вбилися зором у лице інтригана.
Буньо раптово відвернувся від них. Стояв проти гладкої далечині, що пригнуто вискакувала зпід ніг і тонко підтинала обрій. Він схвильовано кричав:

— Ви ще не доглупались? Та ж лишень тому я привів вас сюди, щоб легше вас підорвати, намовити... Ці мочарища, це ж колишня брама наших „походів“... Чи вам уже все з голови вивітріло?
Він знову повернувся до них.

— Дивитеся на мене, як молоді, здорові бички на трамвай. От що я вам скажу: Доволі цього! Я душуся! Киньмо все й ідім геть... ідім геть!..
Ромко зморщив носа й розлізло забурчав:
— Де? Де, до чорта, йти? Продавати вуличні ліхтарні на празнику?..

Він досадно форкнув.

— Про це я вже подумав. Та я знаю, від вас тяжко буде видобути слово. Ви ще затруєні духотою забитого дошками світу й тривогою, що змалку вам у казках защіпили. Вам видаватиметься все дурнуватим поривом у стилю Дон Кіхота. Та це добре. Це дійсно щось у тому стилю.

Буньо жаско блиснув очима. На мить його уста затиснулися а чоло вперто заціпеніло над очима.
— Вже мене не здержить ніщо, — кричав Буньо, — маю вже по вуха життя галапаса. Можуть голосити в хаті, страшити упирями, насміхатися й відраджувати. Плюю.
Публіка, що сиділа в рові здивовано вбила четверо своїх очей у бесідника, що харчів, плював і вигукував.
— Я хочу вас намовити. Може ви не розумієте й не відчуваєте мертвої гнилечі, стухлини й задухи тої засклепленої комірки, що в ній живете. Може ви привикли до смітника й до вас не чіпляється туга за іншим життям. Може вас давить і той мулкий негострий жах перед риском заміни. Проте я хочу переконати вас і намовити.
Буньо статечно зупинив зір на обличчях приятелів, наче б оцінював вартість своїх слів. Потім сів і широко розказував їм про свій плян переходу. Надіявшись спротиву, намагався розмалювати все соковитими й яркими барвами. Від палкої мови йому сильно зарумяніли лиця й гарячково поширились очі. Вони, знову ж, хвилинами нерішено задумувалися, морщили носи, але всетаки слухали уважно.
Кінчивши ґоворити Буньо додав:
— Це була б лишень спроба. В Левелюка перший пристанок. Це не дуже чистий прохід, бо він мій знайомий, але... йнакше не можна. Якщо ви згоджуєтеся, я вишлю до нього листа...
Він, як перше, приґнувся, заливаючи їх струмком запашних слів:
— Мені знову хочеться бути дітваком, знову хочеться вірити в казки, в незавойовані тереми

з синьоокими княжнами. Так надить таємно прищулений простір... Не чуєте солодкого скоботу під серцем? Яке пянливе, яке шумне вино юности!.. Буньо солодко занімів, охляв від принадливих примар.

Тоді піднявся Великий Сатир і закружляв подражнено довкола них. Задержався й переорав пальцями важке чорне волосся:

— Це очевидний ідіотизм... Тобі, бачу, свиснуло щось у голові. Та скажи, що відповіла б тобі людина, що їй немає вже чого втратити? Така людина відповіла б тобі: добре. Отже я тобі кажу: добре. Це глупо. Це страшенне глупо. Та мене від дитинства переслідує доля: Все влажу в такі ідіотичні інтереси...

Великий Сатир зідхнув болісно й оперся на чорний стовбур недалекої сосни.

Елегант Чічо повертівся на місці, глянув на плоскі мочарища, на небо, й опустив очі.

— Справді — сказав стрясаючи з рук пісок, — ви поставили мене в дуже скрутне положення. Насправді то я повинен наплювати на вас обох. Це, бравши справу реально. Але совість, совість... Моя дорогоцінна опіка для вас необхідна... гм...

Чічо коротко глипнув на Буня.

— Як думаєш, той Левелюк даватиме нам які гроші?..

Буньо заяснів. Він знав, що ті типи знову підо впливом старих богів. Тому вже спокійнішим голосом відповів:

— Не зогиджуй собі, друже, краєвиду. Гріш, це так само погане слово, як термін на деякі природні чинності. І така сама конечність. Та навіщо з тим прилюдно виїздити?.. Конвенанси, товаришу...

Нині я роздобув грубшу сумку... Ромко бачив — я розкидав сьогодні гроші...

Приятелі уважно слухали.

— Я знаю, вас це зворушує, голуби, — Буньо коротко кхикнув — та, бачите, мене не надили гроші коли я їх добував. Я зробив це для експерименту, щоб випробувати себе самого... Хто в безпосередній зустрічі з життям уміє вийти переможцем, йому гроші байдужі, він матиме їх завжди.

Буньо скривив лице гримасою, що заповідала дальшу імпровізацію.

— Лиш маленькі незнані комашки в комірках похмурих камениць засліплено бють йому поклони. В них це не абстракція, а живе єство. Їхній гріш має розум, шлунок і душу. А я хочу стояти вічна-віч із напругою й осягом. Чи ви розумієте?.. Хочу бути свідком перемін і пяніти ними. Гріш, механічний плід моїх осягів, байдужий мені. Такий байдужий, як туман пороху за моїм самоходом, хоча б він і густо за мною здіймався. Мене пянить сам гін, сам порив такий багатий, такий райдужний... Ідемо по поезію цього гону, сами овіяні нею й сами її змістом...

На великому небі стояли стрункі, чорні сосни. Гарячий полудень розтоплював холодні припливи надходячої осени. Стояло прозоре повітря.

Буньо надхненно імпровізував:

— Оце тому я покинув свою паперову поезію. Я зрозумів, що це нікчемне шахрайство. Я тікав у світ моєї туги, а бокував від нього, коли він ішов до мене дійсний, правдивий...

— Саме тому я почав ненавидіти тих нещасних поетів, що пишуть про парчі й вогнисті поцілунки. Вони, що їх навіть потемки стара шкапа не поцілувала б...

— Глузую з героїчних поем, що харчать наїженими штиками, дредноутами, танками й бурунами, — за ними бачу плісні обличчя сексуальних дегенератів, покручені рахітичні ніжки, або прикорчене в раболіпії тіло...

— Мені докажуть, що я зле думаю, що твір та й автор — це небо й земля. Всеж таки мені гидко чомусь. Те саме відчуваю, як слухаю промови череватого панотця, що говорить про обжирство. Мені докажуть, що його слово й живіт — це дві в нескінченість не стичні лінії, проте я бунтуюся й не корюся логіці...

— Тому не очманюють мене вже нові чепурні рими: рейс, брезент, шторм і низка корабельних причандалків, що закуті, або мяко втулені в майстерно шліфовані звороти. Це все без крови, без переживань, це пуста манія, як брідж.

— Йдемо по поезію, що дзвенить у виплутаних стрічках дійсних доріг, що в спокусливій мові правдивої віддалі, що в твердому реальному зусиллі... О, ви зрозумієте ще цю поезію!..

Під ногами хрустів жовтий пісок. Сонце тріпоталося в повітрі, як істеричний сміх. Холодне сонце, що вечором ціпеніє, розлите на обрії, як чавун

У новий світ

Днів за два надійшла від Левелюка відповідь. Він ждав на них...

Тоді в хаті панства Танських повстав плач і скрегіт зубів. Вигукували, вимахували руками. Гнів вимішували напереміну глумом і проханнями.

Питали куди йде. Буньо відповів, що це його справа. Питали з чим іде. Буньо показав кулаки й зуби. Тоді батько плюнув і сказав:

— Агі!..

Цілий день всі варилися в нутрі.

Другого дня вранці вагітніла в хаті похмура мовчанка. Невелика валізка дражнила очі домашніх, як багряна плахта. Тому Буньо сховав її під ліжко.

Перед дзеркалом вязав пан радник краватку й сопів. Помало пучнявіло йому лице й пухли на чолі тугі жили. Довга шия видулася, як у кобри. Він зігрівся й ослаб. Опісля гаркнув і вхопившись руками за комірець, розірвав його разом із сорочкою.

Мама, що скорботно приглядалася сцені, сіла в крісло, сховавши лице в долоні.

Пан радник розглянувся лютим зором по кімнаті, вхопив зо стола філіжанку з недопитою кавою та й з усієї сили жбурнув Буньові під ноги.

— „Абись знав, абись в церкві не свистав“ — виригав беззмістовну фразу разом зо слиною. Микола стояв проти вікна темний і безвиразний. Мама хлипала.

Буньо знизав плечима й без одного слова вийшов. У цей день він зрозумів, чому Левелюкові легко пророчити.

●

Стація Козляни складалася з малої будки й довгого дрючка з табличкою, де стояв напис:

Козьляни

З поїзду зійшло лише троє людий: Буньо, Ромко й Чічо. Вони відразу побачили жовту бричку за будкою. Ще не було темно. Стояло зелено-лімонядне надвечіря.

До них підійшов рослий парубяга в грубій куртці й елеґантно скроєних чоботях. Він уклонився й запитав, чи вони до пана Левелюка.

Здивувало їх, що парубяга говорив свобідно, не мявся й не мучив у руках шапки, не тупцював і не плів нісенітниць, як це звичайно роблять селяни.

Перейшли до брички й зайняли місця. Візник повернувся до них широкими плечима й цмокнув на рослі каштани.

Проміж брудно-сірими стернями просмикувала піскова дорога. За кілометром вона пірнула в чорну стіну лісу. Руда глушінь пахла повялим листям і гнилими грибами.

— Це надзвичайно приємний запах, — озвався Буньо.

— Шкода, що не роблять таких парфум, — приповів Великий Сатир.

Та вони, однаково, не мали охоти говорити.

В лісі стояла торжественно похмура тиша. Колеса й копита глухо дудніли в піску. Якась куца мара перебігла дорогу. Десь коротко блимнуло світло. Западала темінь.

Бричка гойдалася, гойдалась силюета візника й чергувалися напереміну теплі й холодні продуви.

Хлопці мовчали. Вони піддалися приплнвам неясної втіхи, тривоги й усій таємній романтиці їзди в незнане. Нерозважна заміна й рисковний випад перевтомили їх своїм темпом. Хвилинами ціла оця нічна ескапада в розгойданій бричці здавалася їм неможливою примхою уяви. Тому здригалися від різких пробლисків свідомости.

Ліс із одного боку увірвався. Дорога побігла попри чорну мовчазну стіну.

Молодий місяць, як гудзик з перлової маси одіпхнув набряклу синю хмару. Просторінь застигла в чорних і ультрамаринових плямах. Десь збоку забурлив потік. Виріс химерний млин, сюжет для дивовижної новелі. За ним замерехтіло дрібним сріблом плесо.

— Це наш став, — повернув голову плечистий візник, — отам, за ставом, наш ліс...

Ромко нагнувся до Буня.

— Ставок... млинок...

Буньо прокинувся з задуми.

— Здається, що ні...

В повітрі запахло рідким солоним димом. Беріг ставу викрутився вправо. Просторінь заступили дерева. Далеко в темряві передиралися собаки.

Бричка нежданно заїхала на подвіря. Хтось зо скрипом замкнув за ними браму. Проти них, за подвірям, блискотіла цинковою бляхою крівля мурованого будинку. В сірій стіні вирізнювалося шість жовтих вікон, розділених точно посередині високою верандою.

Візник віддав комусь валізки. Гості позлізали й нашорошено розглядалися довкруги. Глухо стряг у темінь хребет низьких клунь. Обривалася з ланцюга собака.

З веранди долетів мужній, привітливий голос:

— Всі є?

Щолиш тепер вони різко зрозуміли, що це все не плід уяви. Повернулися в сторону веранди й хором відказали:

— Всі.

— Гаразд, люблю це, — той сам мужній голос.

Перед ними виринув Левелюк у чоботях і штанях до кінної їзди.

— Справа пахне дезерцією — почав зразу, ну, але хлопці, як грабчаки — він почерзі вітався, — залога „Валькирії“ в цілости. Ну, ну... Прошу в хату, прошу...

Левелюк був удівцем. Дітей не мав, батьків також. З родичами не жив. „Родичі, казав, це найпоганіший елемент. Всі нетерпляче ждуть одного моменту“. Жив сам, без коханок і шумного товариства. Проте в його хаті було привітливо й гамірно.

Левелюк провів їх до свойого кабінету. Була це комфортно уряджена кімната. На бюрку лежали книжки й газети. Стіни оживлював вантаж образів і килимів. Проти дверей на стіні горів золотий

тризуб на синьому щиті. У вікні хвилювала біла заслона.

Левелюк, черствий, сивоволосий стариган приглядався гостям, а гості приглядалися йому.

— Я, правду казавши, сумнівався, — говорив весело — вам певно самим дивно тепер. Ну, якже почуваєтеся?..

— Трохи тривожно ще, — признався Буньо, — завтра мабуть це пройде...

— І мені тривожно трохи, — засміявся видовжено Левелюк, — не знаю ні сили, ні основ вашої постанови. Догадуюся лишень, що це щось у роді бунту...

— Безсумніву, — признав Буньо — це звичайна реакція. Ми мали того життя доти...

Він підрізав собі пальцем горло.

Левелюк загудів густим сміхом. Опісля повів очима по молодих обличчях.

— Бунт, — сказав розважно, — це явище зривке іноді ефемерне... Особливо в молодих. Молоді залюбки показують зуби...

— Хочете, щоб ми сами собі компліменти гатили? — ніяково посміхнувся Буньо, — прошу: наш порив скоро не вигорить!

— Мене це зворушує — Левелюк пригладив крілячий хвостик під носом — віддавна жду на заповідь віхоти перемін... Саме й тому так радо вітаю вас...

— Пересада! — буркнув Великий Сатир.

— Можливо, — засміявся Левелюк, — можливо, що це лишень авантюрка на три дні... Вибачте, що це так сухо розглядаю. На мою думку бунт є тоді творчий, коли має рямці й русло. Якщо не

є перекотиполем, а стрілою, що мчить до виразно назначеної цілі...

Він замявся й не договорив чогось. В його очах спалахнули зневевя короткі, гострі блиски. Вони вгадали: Левелюк щось заповів. За хвилину він говорив уже звичайно, з веселим усміхом:

— У мене є доволі романтично. Проте праця буде зовсім іншого характеру. Панове певно привезли з собою трошки погорди для деяких форм праці, трошки старого лінивства... Ну, та лишім це. Не хочу торочити теорій. Згоджуєтесь остати в мене — гаразд. За місяць запитаю вас удруге.

Він різко плеснув долонями по колінах.

— Даватиму вам місячну платню.

— Лиш не місячну платню, — вскочив Буньо, — це пахне урядом. Ми вирішили перебути в вас сім місяців, цебто до першого липня наступного року. Платню хочемо взяти сповнивши обовязок... і по вишколі...

Левелюк начебто передбачував. Він удоволено хрюмкнув.

— Добре! Дам вам за ввесь час, — він повів веселим зором по молодих обличчях, — дам вам... дві тисячки. Згода?

Великий Сатир і Чічо наполошено зиркнули на себе. Буньо встав і потряс простягненою рукою.

— Якщо заломимося, не дайте нам ані сотика. І так чорта мали б із тих грошей...

— Вже маєте два плюси, — сказав Левелюк, — зачинаю вам вірити.

Він устав і любо обняв раменами трьох хлопців.

— Ще одно, — сказав видовжено, — не люблю, сказати б, цивільних убрань. Люблю, як юнак ви-

глядає по юнацьки: елегантний, живий і не манікюрний. Та про це згодом.

Він провів їх до їдальної кімнати.

При вечері Левелюк жартував, приговорював і сміявся разом із молодяками. Дивне враження робила ця людина. Мала в собі щось причаєне й пруживе, та водночас життєрадісне й тепле. Гості почувалися з ним свобідно, проте ні на мить не забували задержати відповідного позему в дотепах і розмові.

Всі живо гуторили про політичні вихиляси, мирові теревені й про нестримну жіночу експанзію, дурнувату вигадку двадцятого століття.

— Рівноправність жінок, — говорив Левелюк, — подвоїла крик за хлібом. Смішно виглядає такий молодий магістер у спідниці, що розпучливо товчеться за посадою...

— Це нагадує приказку: саме порося мішок дре саме й кувікає, — завважив із насміхом Буньо.

— Так, — признав Чічо, — рівноправність жінок це груба причина кризи...

— Така груба, як нога вище коліна, — засміявся Великий Сатир.

— А соціологи й економісти з мікроскопом шпирають і...

— Слоня трудно завважити через мікроскоп...

— Мабуть тому щораз менше охотників до подружжя...

— Не дивно. Завдяки жіночій конкуренції ці охотники мають ледве на тютюн і краватку...

— Та й жінкам тепер не дуже спішно...

— Це тим не спішно, що на посаді. Жінка це вроджена аристократка. Завжди шукає „когось“ на вищому поверсі, — Буньо посміхнувся.

— Чи ви бачили коли, щоб лікарка вийшла заміж за фризієра?..
— Тому, мабуть, усі телеграфістки, машиністки й інші жінки — це старі панни...
— „Стара панна“ це вже не обида. Так, як „старий парубок“...
— Ну, але ж деякі таки виходять заміж...
— За такого, що теж при кориті. Інша пара лишається без нічого...
— Гм... — задумався білявий Чічо, — щороку йде до шкіл та й університетів новий наплив. Однаково багато чоловіків, як і жінок... А чейже корита лишаються ці самі...
— Бачите, яка метушня парадоксів, — засміявся Левелюк.
— Така сама метушня є теж і в інших ділянках, — знову, начебто на марґінесі, завважив Буньо.
— Наші часи можна без пересади назвати конґльомератом блазенства й троглодитизму, — заржав тонкою іронією Левелюк. — От вам і приклад: В тисячах брошур, книжок, фільмів, драм, конференцій, енциклік, — розніжнюють людей до сліз кличі любови, людяности, вищих правд. Ці кличі — це знак доби... Війні надано нового значіння. Значіння грабіжі, насильства, дурнуватої різні...
— В наших часах, — похапно вскочив Чічо, — не вільно й собаки вдарити.
Це, мовляв, зневажає людські почування...
(Чічо нагадав собі предметове право з „теорії права“).
— Людські почування! — захлиснувся насміхом Левелюк. — А в тому ж самому часі, на очах шляхетного світу, мордують москалі кілька мільйонів людей голодом. Мордують із повною свідомістю

й обдуманим пляном. Та це людських почувань не вражає. Люди слухають, дивляться й плетуть собі здорові далі теревені. Чи це не конгльомерат блазенства й троглодитизму?..

Левелюк загримів недобрим сміхом.

— Голод в Україні, це безсумніву гризький парадокс — а надто, що це... в країні свободи, рівности й братерства...

— Цей чортівський плян, дійсно, міг видумати лишень жид, а зреалізувати лиш москаль, — озвався Великий Сатир.

— В інших державах теж нецікаво — заговорив знову Левелюк. — Брехня вже переліцитована. Це якась кошмарна гра в піжмурки, де кожний бачить крізь перевязку...

Левелюк ніяково посміхнувся.

— Ніколи не було йнакше, — говорив далі, — девалюація серця й любови, — це сумний випадок, що зайшов перед тисячеліттями... Сьогодні, вміру зросту культури, ця девалюація є лишень безлично виразна... Направду, страшенний дурень цей, що грає ще на цей нумер...

Від Левелюка віяло їдким цинізмом і легким гумором. Він видавався тепер Буньові якийсь чудний, ніби нетутешній тип. Буньо знав провінціяльних типів, тому ще дужче відчував різницю.

— Проте поганий це твір, що не побудований на любові, — обережно повторив чиюсь думку Чічо.

— Залежить, що за твір, — відповів Левелюк — якщо подружжя, то дійсно, дуже поганий...

Всі, разом із Чічом зареготали.

— Та мені йде про що інше, — продовжував Левелюк, — якби ми розглядали лишень поняття любови й ненависти ми заплуталися б і переста-

ли б укінці їх одрізнювати. Наприклад: у змаганнях двох народів однаково сильним мотором є одно й друге. Хто їх тут одрізнить?.. Хто вгадає де кінчиться одно а починається друге?.. В ділемі: ви або ми! — однаково сильно бренять обі струні й зовсім не створюють дисгармонії...

Хлопці гляділи в черстве лице Левелюка і його живі, різкі очі.

Його гладка, виразна мова змушувала їх уважно слухати.

— Та, пригадую, мені йшло про що інше, коли я говорив про девалюацію серця й любови. Я не хотів ніяк апотеозувати ненависти. Я висказав лишень свій погляд на нашу дійсність, що її лихе розуміння так трагічно відбилося на нас...

— Ви думаєте про перехід під червоні прапори? — спитав Буньо.

— Так Інша річ, цей нещасний крок мав у своїй основі ще й інші причини. Передусім, старий нахил до рабства, — це не виплив неволі, бо неволя завжди буває стусаном до спротиву, але гнилої заскорузлости, безвілля, браку хотіння володіти, що вже з молоком матері протікає в цю глупу, камінну душу. Запала напружена мовчанка.

Нежданно піднявся Чічо. Він витягнув перед себе кулаки й гнівливо процідив крізь зуби:

— Не розумію їх. Чейже вони всі знали, що згинуть... знали, що їм немає рятунку. Не розумію, чому вони, покручені в голодових судорогах, пропадали отак по-собачому. Чому тих кілька мільйонів, невідклично засуджених на смерть, не підняли рисковної стужі, чому вони не пішли бодай з кулаками по гідну смерть або по рятунок... Чейже вони не мали нічогісько, що могли б утратити!...

Він напружено глядів у долівку.
— Оце саме й плід отого закаменілого безруху, — заговорив Левелюк, — безруху, що прокльоном лежить на цьому народові...
Охлялий Чічо сів на своє місце.
— Така сама й наша „верхівка“, — знову посміхнувся Левелюк. — Вона від віків благословить „любімаво“ Сталіна... Всі вони раболіпники й вихилясники, що легко набувають лишень лакейських манір... Джентлмени супроти чужих і хами супроти своїх...
Левелюк поставив закарлючку, засміявся нерозгадано й замовк. Опісля, наче б прочуняв і жваво сплеснув у долоні.
— Пізно вже! Дякую вам, хлопці! Завтра встаємо зраня, тому й сьогодні кінець.
В саді стояла густа темінь, латана зверху синіми плямами. Місяць заплутався в хмарі, що напухла й поматовіла.
Крізь крайні дерева заблистіло гладке синє лезо. Збоку блимнули жовті прямокутники двох вікон.
— Це ваша хатка на відлюдді. Це теж романтично. Як віє східній вітер, чути, як плещуть по березі хвилі...
— Це направду романтично, — признав Буньо, — певно й човни є...
— Є й човни. Один навіть з вітрилами; як хочете, назвіть собі його „Валькирія“.
Ромко вогнисто затер руки.
Увійшли в хату.
Були це дві досить просторі кімнати з присінком. В одній стояло троє застелених ліжок, нічні столики й шафа. В другій стіл, крісла й шафа на книжки. Це все оглядали в світлі нафтової лямпи,

що її Левелюк узяв зо стола й високо держав над головою.
— Це ваші ліжка. Давніше тут ночували мої гості. Тепер це буде для вас. Повибирайте собі ліжка тай збудіться так, щоб я не мусів по вас присилати. Добраніч!
Він поставив на столику лямпу й вийшов.
— Прегарна людина, — пошепки озвався Чічо.
— Не кажи „гоп“, — вкинув, як завжди, свої два сотики Ромко.
— Якби не було, це людина культурна, — обстоював Ромко, — і дійсно, непоганий початок...
— Заповів, що буде круто.
— Може бути круто.
— В неділю хіба буде вільне. — Ромко увібгав голову в вікно, розглянувся й знову станув проти колеґів.
— Що значить манікюрист? — запитав Чічо.
— Такий, як ти, — відповів Ромко.
Садом промчав зривкий пошум.
— Мабуть захлюпочуть у ночі хвилі, — сказав Буньо, скидаючи маринарку.
— Можна буде помилитися.
— Як? — звернувся до Ромка Буньо.
— Це може хлюпати в Чічовій голові.
Вони всі заржали сміхом.
— Глядіть, як Левелюк подбав про все. Ліжка вистелені, ручники... Щось мені підозріло...
— Знаєте, що я думаю? — таємно прищулив очі Ромко. — Я думаю, що старому забагається, так сказати б , батьківського піклування...
— Все можливе, — сказав Буньо, складаючи штани.
— Але він напевно має на думці ще щось. Ви не завважили, як він зїхав у розмові на такі, скажім,

педагогічні теми?.. І, як він це хитро робить...
Моє ліжко оце, скраю.

— Вікно, очевидно, треба замкнути, — запропонував Чічо.

— Оце значить манікюрист, — засміявся Ромко.

Про вікно ніхто вже не говорив. Воно лишилось відчинене.

— В кожному разі, панове, коли б нам було тут, як у раю, це буде лишень перший етап... Дайте руки!..

Буньо стиснув твердо долоні друзів.

Вночі шуміли дерева й хлюпали на березі хвилі.

левади — село злуди

Увесь час стояли прозорі, яркі дні. Сонце марнотравно кидало останні ставки золота й срібла. Небо було синє й мовчазне. Давно вже пролетіли дикі гуси в блакитний закурений південь. Дикі гуси — щороку повторюваний гіркий дотеп.
В прибережних мілинах ставу вяли бадилясті чороти й очерет. Вода чорніла чомусь і віяла крижаною студінню. Проміж жовтою глущею садів чорно крякали криві, обтирхані гиляки. А проте — в повітрі гоготіло ярке, мляво-тепле сонце...
(Нежданo повіють гострі вітри. Рибячою лускою замерехтить став і прийдуть дні з похмурим чолом, як удосвіта поліційний аґент).
Над Левадами стояла прозора курява. Довкруги здіймалися мовчазні пустелі піль. Бігли кудись дороги, назначені символічними вербами. Надходила звідкись здалека нереальна тривога.
Проминуло заледве кілька днів. Безгомонно, наче недійсна тиха пошелесть, звучала осіння лірика...
Та ніхто з нових мешканців Левелюкового хутора не прочував ані дальної тривоги, що йшла, ні плаксивого блахману смутків, ані тихої, кароокої лірики. Жаско й твердо заціпив внутрішні розливності безугавний рух і пянка радість перевтоми.
Вже першого дня вони впізнали суть тутешньої романтики:

Ставок (900 m^2) — це не смарагдова віддаль і не розхвильований у криваве надвечіря пливкий янтар. Це збірник годованих риб.
Сірий кремезний млин — не сюжет до страхітливих новель і не гуркотливе, заколишене тарахкало. Це сухий варстат, заангажована в конкуренції установа.
Далекий замрячений ліс, мовчазні поля, — це частини механізму, що надхнені раціональною працею рішали про суху статистику прибутку й розходу.
Левелюків хутір стояв оподалік села в перехресті доріг, що розбігалися звідсіля в чотири сторони. Від світанку здіймався над хутором гомін. На битій греблі гуркотіли вози зо збіжжям. Ворчав за деревами закурений млин. Через село тягнулися головним шляхом у місто навантажені набілом і земними плодами каравани возів. Похило ждали на березі опецькуваті вози на рибу й важко скрипіли потім на дорозі.
Вже перші дні промчали швидко, сконденсовані й напнуті. Ночі не томили безсонністю й мрячними привидами. Ночі вглотували їх убеззвучний пропасний сон. З місцевою інтелігенцією вони не стрічалися. (Слово „місцева інтелігенція“ завжди викликує ті самі рефлексії: „місцева інтелігенція не дописала“... „місцева інтелігенція завела в цій важній акції“...)
До місцевої інтелігенції належали:
Священик о. Співучий, що жив тихо, як дух на плебанії за ренетами, і його син Спиридон, нерозгаданий індивід, що днями й ночами сновигався, як тінь по полях сумний і пригнутий, як верба при дорозі;
Два директори (це слово має в нас теж своє

значіння): директор державної пятиклясної школи Вапнік і директор кооперативи Павленко, молода, метка людина;
Чотири вчительки, три польки й одна українка, пані Нишпоренко. Вона надто посвячувалася директорові школи, що був ще парубком, тому рідко можна було її стрінути в селі.
До місцевої інтелігенції зачислював себе ще й поліцай Кліпа й емеритований залізничий вайхенвектер Пшекабацюк, що мав тут поле й хату.
Левелюк теж бокував від цих людей. Жив у приязні лише з Павленком, що далеко відбігав від решти. В повному звязку був зате з кучерявими Левадами. Шість років звязких зносин Левелюка з селом, сильно заважили на його зовнішньому й внутрішньому вигляді.
— Левади — село злуди, — говорив Буньо, — якась неймовірна дійсність.
Приглядаючись чистим, бляхою критим хатам, рівним деревяним огорожам, що бігли обабіч сухої, каменем битої дороги, він бачив дальні закурені й зателіпані хатки, традиційні гнилі плітки з виломаними коликами й болотнисті вулиці, вимішені в гудку смолисту масу коровячими ратицями. Тому саме Левади ставали для нього надто сміливою фантазією.
На горбі, понад широколистими липами палахкотіла в сонці біла, новозбудована церква. Круглий годинник жбурляв щогодини через верхівя лип металічні звідомлення в село. При дорозі, в середині села стояли проти себе: кооператива, молочарні й читальня. Від головної вулиці, мов від хребта, нишком, під захистом черешень і яблунь бігли ген, поза село, на роздалля лугів та піль — бічні ву-

лички з прокопаними по боках рівчаками, прості й білі від каміння.

Над Левадами стояла прозора синь привітного неба. Понад блискучими крівлями жевріло золото садів, а в привялих зільниках догоряли останні блищаки далій.

Найбільше дивували „дезертирів“ тутешні люди. Вони не нагадували їм брудних, бідних і вічно заляканих дядьків із далеких глухих сіл. Тутешні люди мали ясні й виразні очі. Не шапкували бундючним проїздам і не здоровили незнайомих, заблуканих міщухів. Коли й поздоровляли когось знайомого, то робили це достойно й гідно. Не заносило від них собачими приниженням і рабською, нудко-солодкавою ввічливістю. Ходили жваво й сміливо гляділи в очі. З дбайливої та звязкої мови легко було вичути розумну й тверду самовпевненість. Левадяни були переважно малоземельні, проте здавалося чомусь, що вони багатії. Це було якесь дивне і небувале явище.

Нові поселенці щолиш пізніше довідалися про щонедільні гутірки, де Левелюк перетоплював і пековував старий улад села.

— Це все й почалося від пана Левелюка, — говорив широкоплечий візник Андрій. — Шість років тому Левади теж були задріпаним і темним селом. Пан Левелюк наче б його хтось штовхнув. Тепер і Городянки й Перелети перейнакшуються на наш лад. Піде на села наш дух...

Після таких слів Андрій завжди закопилював губу й ставав перед ними на ввесь ріст, твердий та здоровий, як дуб.

Хлопці почувалися тут, ніби на постою в якомусь далекому дивному краю, оглядали разом розлогі

поля, де старий огородник Качмар, тутешній мешканець управляв хміль.
„Хміль, казав він, це не менш ніжна й шляхетна рослина, як винна лоза. Лишень, кажуть, ніби добрий шампан є шляхетніший, як добре пиво. Та я в це не вірю“.
Прислухувалися нарадам селян над заложенням якоїсь фабрики до перетворів льону й конопель, у звязку з будовою нового залізничого шляху, що мав іти серединою громадського пасовища.
Оглядали дбайливо плекані сади й теплі пивниці з широкими шухлядами, де переховувались овочі через зиму. — „Овоч на провесні завжди тричі дорожчий, говорили селяни, тому краще заждати“.
Заходили до чистих хат і вдоволено слухали впевнювань селян, що далеко вже паршивому місточку до їхнього села.
За кілька чергових днів вони зовсім познайомились зо своєю працею. Працювали порівні з парубками в млині, на ставі та в стодолах. Щоночі наперерміну йшли стерегти ставу. Працювали при чищенні клунь, при направі греблі. Їздили до міста з караваною возів. Левелюк не щадив їх. „Хто хоче бути старшиною, вперед мусить бути рекрутом,“ — казав. Щодня у вечерніх годинах учив їх французької й англійської мови. Не давав їм хвилинки відпочити. Зранку, від пятої товклися годину на площі за клунями, заправляючись до кінної їзди. Лише вранці й увечері при науці чужих мов стрічалися разом. Увесь день кожний працював в іншій ділянці. Вночі один з них кружляв довкола ставу. Вдень хтось полагоджував рахунки в місті. Левелюк давав їм у всьому вільну руку. Похибки й промахи полов короткими гострими заввагами.

За той час витворився між ними шабльон поведінки. Підчас праці вони мало з собою говорили. Левелюк проходив біля них так, ніби їх не знав. Шорсткі й пекучі завваги в праці дратували їх нераз, вони проводили його лютим зором. Проте нагадували собі постанову, стрічний насміх Левелюка, тому пригризали губи й мовчали. Зранку вислухали наказів, увечері складали звідомлення. На лекціях чужих мов Левелюк далі зберігав свій гострий стиль. Щолиш при вечері ставав знову балакучий, теплий та й усміхнений. По вечері вони читали книжки з Левелюкової бібліотеки, або вели довгі, палкі розмови.

У напнутому темпі днів відскочили від Буня примари недавнього. Хіба часом, на сонних мандрах над ставом, згадував мрячну сумовиту пісню — Христину. Деколи, поночі згадував теж батька. Завжди бачив його нагнутого над простяганими ручками з пересолодженим усміхом на лиці. Часами забагалося йому писати важку соняшну новелю. Новий день і нова напруга розчавлювали все своїм різким ритмом.

Гунява й вагітна сіравінь осени застрягла безрушно за горизонтом. Ще чистим прозорим склом сміявся тонкий обрій. Над Левадами пружилися ще вогневокі палахкотливі дні, хоч давно вже відійшла зо смуглявих садів і мовчазних піль благодайна й усміхнена Деметера.

у запіллі

Пан Танський не хотів піддатися сумнівам. Уперто, по-геройськи, сказати б, вірив, що конюнктура добра. На всі лади пояснював собі дивну зміну в поведінці пана Гженського і його ласкавої донедавна дружини. Проте треба було бути дуже великим наївником, щоб мати ще добру віру. Він урешті опустив таки крила й скорботно пригнувся над румовищем солодких сподівань.

І так, як зразу, — занеміг на брак апетиту й так, як зразу, — навідували його страхітливі безсонні ночі.

Не міг відгадати причини. Кілька разів пробував підійти до Гженського, та, завваживши неприхильну ґримасу на його обличчі, мявся, очі заходили йому жовтою ніяковістю й він завертав, ховаючи хвіст під себе.

Зломано плутався в лябіринті своїх здогадів і сумнівів. Причепився знову аноніму, як пяний телефонного стовба й молив Бога, щоб покрутило того мерзотника Граєра.

Хмурою низкою тортур завернули перед очі старі видива поліційних допитів, хіхотливих поглядів і довгої тяганини по судах. Почув на собі болючі кігті самоти, чогось неймовірно жахливого для нього. Був розбитий і безсильний, як покинуте на

вулиці байстря. Тому хотів хвилинами ревіти на все горло.

Вже вибив собі з голови загонисті мрії про аванс. Всю наполошену й розгарячковану увагу звернув на збереження свойого куточка в коридорі вліво, на другому поверсі, в дирекції.

Останніми зусиллями намагався відкидати від себе настирливі привиди катастрофи. Та кожний день поглиблював лише в ньому трагічну певність, що оце ніби йде вже кінець, що ледве блимаючий вогник от-от погасне й настане темінь.

Це все було в його уяві надзвичайно близьке й можливе. Саме тому він став солодкий, як мід у відношені до недавніх суперників і розмякшено ввічливий супроти наставників. Це був одинокий засіб рятунку, що його міг вигадати наполошений урядничий мізок.

Коли згадував Буня, чув жалібне скомління під серцем і почувався ще більш самітний. Утеча Буня нагадувала сумну сцену з оторопілою квочкою на березі й каченятами, що безцеремонно попливли річкою. Не міг йому простити цього. В мельдунковому уряді довідався вправді, де Буньо дівся, та знав, що ніякі закляття тут не поможуть. Тому не писав до нього, лише з приготованим заздалегідь терпким привітом ждав повороту блудного сина.

У білому дімку з червоним дахом було зловіще глухо. Микола сидів цілими днями в сальоні на піддаші й глядів у вікно. Як його батько вірив у Гженського, так саме й він вірив у батька. Це одинока концепція нашого родинного й суспільного уладу.

Пані Танська, як звичайно мовчала. Вечорами хо-

дила в кіно, а вернувши, довго блукала стежкою по саді, завинена в чорну хустку. Може під шепотом рефлексій фільму банно їй було за прогулою молодістю?..

В колекції сірих, монотонних днів зайшла зміна. Пан радник рішився на роспучливо-рисковний крок. Він знав, що не договориться з Гженським у будинку дирекції. Одне, що тут ні він ні Гженський не мають часу, друге, що Гженський тут його надто легковажить. Пан радник довго думав заки найшов приключку до візити.

Від старого Калі, що мав город із цвітами біля летунської площі, купив велику китицю осінніх чайних троянд. Рисковний плян мулко нив під серцем.

В той день пополудні він, ніби пасажир, що скаче в критичний момент із літака, перейшов „со страхом і со трепетом" у серці й китицею троянд у руці фіртку за своїм садом.

Вже на дорозі почали його обливати холодні й гарячі поти. В грудях чергувалося млосно-солодке зворушення з різкими набігами сумнівів. Нерівні ноги розгублювали ритм, а дорога хвилювала хвилинами, як корабельний поміст. Він не помічував ані знайомих ані круглих калабань. Увесь вслухувався в механічне повторювання фрази привіту:

— „Пане директоре, мимрив, я обіцяв вам... зглядно... вашій дружині... китицю троянд із мойого городу.. Оце вони зацвіли"...

Його кругле обличчя на довгій шиї заливалося усміхом, як омастою, а прохожі обережно обходили його. Та він і цього не помічував. Бурмотів під носом і пригинався, йдучи вулицею, наче б уже підходив перед маєстат віцедиректора.

Хвилинами опамятувався й так, якби його царство не було з цього світу, боязко розглядався довкруги. З кожним кроком наростав у ньому мулкий жах. Він отворив собі на мить неприхильну ґримасу на лиці Гженського й коліна йому дрижали, як студенець. Хотів кинути все й вернути домів. Та глянув на завинені в бібулу троянди й наче штовхнений подався вперед. Вершком внутрішньої метушні були хвилини, коли пан радник, наближався до брами перед алябастровою віллою.

Він болюче пригриз долішню губу, здержав віддих і вибалушив очі. Здалека вже доглянув табличку з написом: „позір, зла собака". Йому потемніло в очах. Серце наче розколене й підрізане впало вниз, десь аж до пупця, а в горлі стало сухо й гірко.

Пристанув. Крізь сиву решітку обережно заглянув у садок. Опісля, якби його хтось шпигнув, швидко пішов до воріт. Та не міг задержатися. Не оглядаючись, перейшов хідник далі. Серце тепер підлізло вгору аж під горло. Знову пристанув і обернувся. Хустинкою обтер чоло. Ноги приросли до хідника. Крадькома, як собачка заглядав з другої сторони в садок за сивою решіткою. Підійти, натиснути ґудзик і хай буде воля Божа — промайнуло по мізку. Та нагло він охляв і замкнув очі. Йому прийшло на думку, що він не заповів відвідин і Гженський може розсердитися. Нерішено сторчав на хіднику з китицею цвітів у руці, як закоханий молодяк перед домом заміжньої любки. Глянув на китицю й подратовано гаркнув. Хотів шпурнути її на вулицю, та знову, наче в поворотній фазі, найшла на нього спокуса. Хиль-

цем, із солодким усміхом на устах знову пустився вперед.

Ні, це таки було понад його сили. Натиснути ґудзик у брамі — неможлива, нездійсненна спокуса. Щось заворотно закрутилося під лобом. Мала прикорчена постать знову промчала попри браму, не задержавшись.

Пристанув на старому місці. Гарячково обтер хустинкою чоло. Був увесь мокрий. З напругою втягав у легені повітря отвореними устами, як риба викинена на беріг.

Нові ферменти сумнівів перебив скрип залізних воріт. Пан радник замало не зомлів. На вулицю вийшла пані Ґженська з чоловіком. Насилу прибрав лице в привітну усмішку. Та тіло його стало чомусь легке й неповоротне, як видута ґума. Здійняв капелюха. Ґженський, у спортовому вбранні й грубою цигаркою в устах, недбало доторкнув пальцями кашкета.

Пан Танський помалу підійшов ближче й кліпаючи очима вибубнив приготовлену фразу: — „Я обіцявся принести троянди з мойого городу... Оце саме зацвіли... і я...“

Раболіпіє урядників є на всіх щаблях однаково масне, прилизане й неконструктивне. Так само гнеться возьний перед практикантом, а цей перед начальником, начальник перед директором і т. д. Саме тому ця урядничa каста є така безоблична.

Пані Ґженська простягнула руку й привернула пану радникові рівновагу. Пан Ґженський незрозуміло глянув на дружину й теж простягнув йому руку.

Пані Ґженська взяла китицю, заглянула під папір у середину та й сказала:

— Ах...
Опісля передала троянди червононогій наймичці, що всадила лице в решітку й дивилася на панів.
— Дуже вам дякую! — сказала пані Гженська з приємним усміхом, — ми спішимося, може проведете нас?..
За ці слова пан радник готов був припасти їй до струнких ніжок, або вилізти для її примхи на ліхтарню. Він сміявся розсіяно й крадькома глипав на Ґженського. — Потім вони пішли вулицею вниз. Пані Ґженська якось покругліла й виніжніла за той місяць. Була подібна до тої красуні, що турботно всміхається до прохожих із великих реклямних оголошень на крем.
Вона повернула темно-смарагдові очі на радника, що шкутильгав збоку й запитала мяко-матовим голосом:
— Хто плекає вам такі гарні троянди?
Не ждавши відповіди, додала:
— Певно ваша дружина, або сини... Ви ж хіба не маєте часу...
Пан радник вже прочуняв. Він міг уже говорити спокійно.
— Ні, пані добродійко, це таки я плекаю ці троянди — сказав тонко — моя дружина не знається на тому. Старший син зайнятий наукою а молодший, той, що був у панства, повіявся кудись із хати й уже з місяць нема його дома... — Пані Гженська незначно жахнулася. По темно-смарагдових очах, як хмарка переплив полохливий неспокій. Похмурий Ґженський повернув голову й буркнув:
— Той, той... як він... Буньо?..
— Так — сумно признав пан Танський — він зав-

жди такий був... Дивна якась вдача... Завжди гнала його кудись... Але тепер він повіявся та й сказав, що вже більш не верне.

Пан Ґженський знову буркнув.

— Ет, молодеча дурійка...

Пані Ґженська задумливо прикусила губи. Вона гляділа на хідник а в її темних, закритих віями очах таїлося щось нерозгадане.

А пан радник, розігнавшись уже, говорив далі:

— Тепер пусто в мене в хаті... Буньо хоч і харцизяка (він сказав: гунцвот) всетаки розвеселював дім. А тепер, як у мене дійсно скрутно, покинув хату... Такий якийсь час...

Пані Ґженська, ніби знехотя підхопила:

— Чому кажете, що в вас скрутно?.

Пан Танський скривився, як до плачу й залебедів:

— Так якось... Споганіли відносини... Відвернулася, мовляв,карта...— він жалібно глипнув на Ґженського. — Чоловік сам не знає — ікався — яке може бути завтра...

Зідхнув і понурив голову.

Пані Ґженська глянула на чоловіка.

— Вам певно йде про службові перипетії, — звернулася до радника.

Він спромігся відповісти просто:

— Так, пані добродійко! Тут саме й причина.

Перед його носом промайнула біла ручка.

— Ах, це пустяки!.. Вже не турбуйтеся тим. Правда, Геню?.

Вони задержалися на розі вулиці.

Пані Ґженська заглянула збитому з пливу чоловікові в очі.

Пан Ґженський вийняв із уст грубу, як ломака цигарку й безвиразно дивився на жінку.

— Так, так, — перевела на радника очі пані Ґженська — не турбуйтеся... Завтра обставини покращають...
Вона задумливо повторила:
— Правда, Геню?.
Повернулася, а її обличчя заясніло ласкавим усміхом, як давніше.
— А той аванс таки дістанеться вам...
Пан радник наче б дістав буком по голові. Йому сипнула в очі сальва іскор і він замало не провалився. Ніби в сні поцілував запашну ручку Ґженської й стиснув мяку руку Ґженського.
Пані Ґженська моргнула ще значливо оком, а пан Ґженський знизав плечима. Вони обоє пішли в бічну вулицю.

Довго ще стояв пан радник на розі вулиці й проводив очима струнку постать золотоволосої Феї. Він знову плутався в здогадах, хотівши відгадати причину чергової зміни стосунків. Йдучи домів, благословив і старого Калю і його троянди.

вчора й сьогодні

Цілу ніч вовтузився в саді студений вітер. Крізь гострий пошум високих груш долітав від берега дзвінкий плюскіт хвиль. Ранком, коли червоне сонце набігало на став, вітер злагіднів. Дув через воду одностайно й зрівноважено.
У відчиненому вікні холіталася біла заслона.
Ромко розплющив очі й уражений відслоненим блакитом неба закліпав повіками.
Біля нього, на крайньому ліжку хропів заїло Буньо. Цеї ночі на нього прийшла черга волочитися берегом озера. Чічо повикручуваний, як на муках зарився носом у розтирхане гніздо волосся, що дійсно було біле, як сніг на ялинку.
Була пята тридцять. Ромко вдягнув панталони й гуркотливо натягав на ногу чобота. Чічо зірвався, наче сполоханий заяць і подратовано розглянувся по хаті.
— Нині неділя, друже, — заспокоїв його Великий Сатир, — ще пів години можеш собі виломлювати хребет і ноги...
— А то буйвіл! — сказав ніби до себе Чічо й почав протирати очі.
— Будьте тихо! — зашипів Буньо.
— Виспишся ще, блазне, — глянь який вітер!.. Що за ві-і-тер!..
Ромко широко витягнув руки й голосно зівнув.

Буньо відімкнув одне око, люте, заїле око й замкнув знову.
Вітер підорвав заслону й дмухнув гострим, свіжим струмком у середину.
— Що за вітер, що за вітер, — повторював, Ромко йдучи з хати.
За хвилину чути було за вікном іржання й плюскіт. Ромко мився, голосно реагуючи на холодну воду.
Став одягатися Чічо.
Буньо знову відімкнув одне око.
— Якого чорта форкаєш, — крикнув сердито Чічо й тарахнув чоботом об землю — неділя нині!
Тоді слабим голосом відповів Буньо:
— Гарно ти при неділі зачинаєш...
За вікном задзвенів сміх. Ромко заблимав у вікні сліпуче білою плямою.
— Уставай, уставай, капітане Джемсон! — кричав очманіло, — від Сінгапуру йдуть стімери на Вера Круз... на Дак....
На ліжку Буня раптово заклубилося й у вікно влетів підголовок, що перебив деклямацію Ромка.
Буньо спустив із ліжка ноги й дивився в долівку.
Сонце перекрадалося крізь гилля груші й проколювало прозірчасту заслону, що дрижливим узором грала на долівці й на ліжку.
Буньо глянув туди й мигом пригнувся.
Ромко віддав підголовок.
Чічо сверлувато пружився до стелі й бурчав, здержуючи віддих. У синіх штанях і високих чоботях до кінної їзди виглядав ще довший.
У хату ввійшов Ромко. Був гладко причесаний, а від ярко білої сорочки гостро відкроювалася смуга осмалених бронзових грудей.

— Яка тебе корова так прилизала? — запитав тривожно Чічо.
— Та, що на ній ти повинен їздити, — відгризся таким самим голосом Ромко.
Буньо зівнув і швидко почав одягатись.
— Як думаєте, панове, — запитав Ромко, шукаючи за чимсь у дзеркалі — пощо старий висилає нас поночі на мандрівки? Я був уже три рази й ані чорта пухлого не стрінув. І на човні пробирався здовж і впоперек...
— Говориш, як циган у Руданського: Як не тече, то й не треба латати діри. Може ще кого стрінеш.
Чічо задержався в дверях.
— А мені здається, — продовжував Ромко, — що тут не йде про став.
— Ти знову причепився того клятого ставу. Чейже Левелюк у всьому спеціяльно нас товче, — Буньо стріпував пісок із підголовка, — треба бути хіба сліпим. Левелюк береться до нас так, як брався до села. І я не маю нічого проти. До липня тут видержу. За той час у мене й руки стануть шорсткі й кости стверднуть і навчуся дечого...
Чічо завернув ще від дверий.
— Дивна річ, — сказав поважно, — в гімназії десять років мучив мене наш старий Кайзерєгер своєю дойче шпрахе і я ледве знаю, що значить по-німецькому: дурний і слонь. „Ду, ду елєфант“, казав він кожному... А тут учуся заледве тиждень і чую, що до липня могтиму лаятися по-англійському.
— Це дійсно дуже багато, як на твою маківку, — заглузував із нього Буньо й вийшов на подвіря.
За ним вийшов із рушником на плечах обиджений Чічо.
Від ставу дув прозорий вітер, зриваючи з груш

легкі, жовті кружальцята. Повітря було хрустальне, ледве не морозне.
Чічо відійшов від мийниці, й плентаючись у подертій тіні груші витирав рушником шию.
У вікні малої хатки, що завжди була закрита заржавілим гиллям, розперся Великий Сатир.
— Знаєте що, панове? — скрикнув прожогом, — я йду до Євки, хай швидко приносить сніданок. Вітер направду догідні. Поїдемо через став до лісу. Я ще тої Вапняної Гори не бачив.
Буньо присів і заглянув попід виплутане, обвисле гилля на став.
— „Валькирія" стоїть біля млина. Йди до Євки... І полотно візьми...
За хвилину Ромко замиготів на стежці, бігши проміж світло й тіні.
Після сніданку вони перейшли через сад, збігли зо стрімкого берега й помчали навперейми здовж греблі до млина.
Твір сільських майстрів був примітивний і не дуже поворотний. Бом із довгої грабової тички скрипів, як журавель. Керма оберталася важко. Одиноке вітрильне полотно зовсім видержувало критику. Було густе й тонке.
Ромко й Чічо вправно напружили бічні ванти й стак-линву. Опісля втрійку перетягли човен далеко поза млин. Вітрила захоплювали $^{2}/_{4}$ вітру.
— Можна їхати. Ця рудера хіба вже звідси рушить.
Далеко за смугою жовтих очеретів стояв ліс. Копуляста Вапняна Гора пиняво вилуплювалася з нього й ярко відрізувалася білою гранню від густого кобальту неба.
Буньо міцно держав керму. Обкрученою на совгальниці линвою з бому вдатно маневрував вітрилом.

Швидко малів беріг. Здовж бурт борзо бігли струмки зеленої води. Вітрило напнулося, як немята, молода грудь.
Одвертий простір дихнув на Буня старою тугою. Спертий на щоглу Ромко здогадливо глядів йому в очі.
Чічо поклався горілиць на чердаку й завив своїм нешляхетним голосом:
„По м-о-орі, по м-о-рі"...
Крізь плюскіт хвиль і шум вітру ховзько сплигували дикі горляні звуки. Його пісня надила зриввкою непокірною жагою. Чічо теж хвилинами впадав ув екстазу...
Далеко пересувався беріг: кучерявий сад, поле, наче розкинені скравки вилинялих шматок, нерівний очерет.
Буньо підхопив Чічову пісню й вони всі три розмашно жбурнули на розлоге плесо нестримний рознузданий запал. Ніхто з них не підбирав сантиментального „другого голосу". Їхній спів — це був радше неґармонійний, очманний крик, що збірно виривався з дужих грудей. З блакитним вітром мчала розсміяна, палка юність...
Великими круглими наворотами виминав Буньо грязькі острівці, зарослі джунглями високого очерету. Крізь вузькі просмики дібрався до гирла річки й останніми пригорщами вітру причалив до берега.
— От, уже й Сінгапур! — закричав Ромко, — оце перед нами чарівне Кольорадо...
— А що ж, — признав Буньо — глядіть, Кіліманджаро пнеться до неба... Далеко за ним хвилює синій хребет Андів...
— Не рвіться на беріг, — таємно здержав їх Ромко, — в утангу нипають плямисті ягуари. Мавпи зви-

сають на хвостах із гиляк і слідкують, що буде далі...

— Чічо їх прожене. Чічо заспіває...

Великий Сатир розбрикано закрутився й вимахнув, як вітряк руками.

Чічо звивав вітрило; на лиці мав ґримасу старого матроса. Навіть плюнув із погордою в воду. Потім вийшов на беріг і схрестив на грудях руки.

— Панове! — запищав дивно солодким і схвильованим голосом — я чомусь такий щасливий і такий легкий, наче б упізнав та й осягнув суть життя...

— Гм! — буркнув Ромко, — який нечайний обяв інтелігенції... Ти повинен перед кожною поважною розмовою поїздити трохи човном...

— Не перебивай йому, Ромку. Хлопець щось пережив. Я мав також такі хвилини.

Вони раптово побралися за руки й жваво погнали через скошений луг у ліс, що паленів рижою глушею.

Стрілистою червіннютріщаливсонці масивні стовбурі сосон-крайня сторожа лісу. Ломано сплигував бундючний вітер із високих зелених кримок у хвилясту гущу осмалених грабчаків, поблідлих лип і сорокатих беріз. Хильцем якось, ніби знехотя доторкав сторожких розкуйовджених дубів.

Стежка бігла вигинчастим горбовинням проміж прозоро-сиве підшиття, що віяло запахом вялого листя й терпкою вогкістю.

Із зарослої низькими хащами рівнини, що, ніби полумисок лежала серед лісу, виростала Вапняна Гора. На північному поморщеному узбіччі ріс невисокий березовий молодняк, що рівною лінією відкреслював вапняний вершок від опецькуватого

кадовба. На південному плескавому збоччі лежала непролазна гуща дикого малиннику й кільчастих плутаних ожин.
З вищербленого вершка видко було Левади: темні чотирокутники садів, білу смужку шляху, далекі хмельні поля, що мерехтіли міріядами білих тичок і довгий, як синя кишка став, що змїїною лінією західнього берега забігав під Левелюків хутір.
Над мовчазним роздаллям піль лежала прозора соняшна меланхолія. Далеко на південь стелився дивовижно взірчастий килим лісів, як добре продуманий твір футуриста.
Буньо повернувся до своїх колеґів, що високо задерши голови, розглядалися довкруги, й розбив надхненну тишу:
— Кажуть: Осінь — це капітуляція природи. А глядиш, то це ніби її черговий прегарний розцвіт. Аж дивно подумати, що завтра - позавтра закурить, завіє все зимова стужа...
Великий Сатир перекинув через рамя голову:
— Осінь, — це ніби цвіт у фляконі. Ще гарний, ще ніби живе, хоч і давно підрізаний...
В тій хвилині Чічо схопив їх обох за руки.
— Глядіть! — показав головою в гарний березовий молодняк.
Проміж безлисті берізки йшла навмання дивна людина в чорному пальто. Широкорозвіяні поли совгалися, мов опалі крила по низькому галуззі. Дивна людина з понуреною головою йшла кудись униз тиха й похмура, як заблукана душа з якогось несамовитого міту.
— Це певно той... Спиридон, син священика, — шепнув Чічо.
Хлопці звели докупи голови.

— Зупинімо його, — пристрасно шепнув Ромко, — даю слово, буде цікаво. Обійдемо його довкола й пришпилимо десь у долині.

Хлопцям запально блиснули очі.

У тому ж менті незнайомий повернувся йти під гору нестрімким узбіччям.

Буньо придержав друзів і, надслухуючи, витягнув шию. Дивний індивід співав.

Мляво, як флюїд долітала знизу тиха мелодія сумовитої пісні.

Вичікуюча трійка присіла й гляділа зпоза хащів на чорну постать.

Виразно бачили вже молоде та гриле монашою плісню обличчя. Глибокі, темні очі гляділи в землю в якомусь тупому, неприємному зосередженні.

У тиху пошелесть ліса вплутувалися розливні слова пісні:

„Падає листя з берези,
Падають роси з гиляк...
Сам би я плакав, та сльози —
Давно вже виплакав я"...

Незнайомий приставав, підводив утомлено голову й тоді по блідому монашому обличчі перебігав турботний усміх. Потім ішов далі, й човгаючи плащем по галузках, тихо, жалібно співав.

Ділило їх ледве кілька кроків. Чічо, не ждавши довше, голосно, нахабно чхнув.

Понурена голова, якби вдарена кулаком у щоку, відкинулася взад.

Три кремезні юнаки знечевя виросли зпід землі перед темними очима, що наполошено забігали під лобом.

Мотузкувата постать знерухоміла.

—Вибачте, скрикнув білявий Чічо, — у вас є може... сірники?..

По втомленому обличчі знову промчав турботний усміх. Він ворухнувся й у їхні вуха заплив мелодійно-сонний голос:

„Є люди, що присмокталися до землі, як пявки. Далекі вони для мене й слів своїх не будемо чути“...

Рецитуючи дивні слова, він глядів у якусь неокреслену точку поза ними. Виглядав на достойного мученика... Опісля завернув і поплівся рівною ходою в березовий молодняк, як тінь якоїсь дивовижної тайни.

Великий Сатир здвигнув плечима й скривив уста.

— Нічого не розумію — сказав.

Буньо проводив незнайомого очима.

— Знаєте, — сказав по хвилині, — знаєте, коли дивлюсь на нього, — Буньо показав головою на чорну пляму, — мені нагадується чомусь трагічна лірика „Зівялого листя“, кімнатні сумерки й страдальні білі пальці на клявішах. Бачу теж чомусь болотні дороги, похорони, що на них виливають дівчата свій сантименталізм у „вічную память“ і, дивно, пригадую собі чомусь теж наші ювілейні концерти...

Буньо знову глипнув на рештки постати Спиридона.

— Багацько ще можна таких „жертов“ зустріти. Їх піддержує либонь наш ласкавий клімат, література й догідні краєвиди... Тому саме їх найбільше на провінції... Пождіть... що він таке говорив?..

Великий Сатир схопив бороду в три пальці й став відгадувати:

— Є люди... що... наче пявки...

— Ах, так, так! — посміхнувся Буньо, — та креатура хотіла нас обидити...

В тій хвилині по землі пересунулась велика чорна тінь.

Повернулися головами до гори.

По тугій синяві неба плив білий літак типу „Junkers'a". Сталевий птах майже безшумно віддався в простір свойого рейсу. Гордо виблискували в сонці білі крила володаря просторів. Щодня в тій самій порі він пролітав туди й помалу поринав за горизонт.

Буньо глянув колегам у вічі.

Вони зрозуміли його.

Білявий Чічо плаксиво, з насміхом скривив уста й завив своїм нешляхетним голосом:

„Падає листя з берези...

І роси з гиляк... пад-а-ають"...

Всі смачно й щиро зареготали та й глянули в гущу. Але там не було вже нікого.

— „Валькирія" жде, — закричав Ромко.

— Гайда-а!.

Три юнаки, хижо, як дикі коти, скочили вниз, змагаючись ув очманно-радісному бігу.

ВІДВІДИНИ

На дворі тріщав кріпкий лютневий вечір. По гладкій тафлі ставу совгалося аж під греблю біле язичча снігу. Кріслата груша сокотала крихкими задубілими пальцями по крівлі хатки на відлюдді, а на вікні наростала плоскорізьба химерних цвітів.
Великий Сатир сидів при ватрані й глядів на Буня, що вдягався в привезений колись „цивільний“ одяг.
— Тільки ти не лишися там часом, — заголомшив голосом скавуління вітру Ромко, — в карнавалі легко можна втратити голову...
— Якщо ти не лишився й манікюрний Чічо, то напевно й я не лишуся — відповів йому Буньо, застібуючи спинки рукавів.
У сінях затріщали двері. По хвилині ввійшов до кімнати Чічо.
Хутряний ковнір короткої нагортки був увесь покритий інеєм. Біле волосся гостро відрізнювалося від спеченої цеглястої шкури.
Чічо зморщив носа й ахаючи затупцював по долівці.
— Тут не стайня, — завважив поліцейським голосом Ромко.
Тихо, буйволе! — вицідив крізь зуби Чічо, але зараз додав зміненим, ласкавішим голосом:
— Але ж бо там мороз! Плюнеш, а на землю вже лід паде... Буню, де ми є?.. Чи то часом не Аляска?..

Він засміявся до себе й почав роздягатися.
— Як там ваші винниці, агрономе з Божої ласки? — запитав, не дивлячись на Чіча, Ромко.
— Ага! — засміявся Буньо, — ви ще не мали нагоди сьогодні поговорити.
— От і причіпка, — зідхнув Чічо.
Він ліг на ліжко.

У сінях знову скрипнуло. В прямокутнику відчинених дверей станув Левелюк. Був присипаний мілким снігом, а його обличчя було румяне.
— Добрий вечір панам! — (він завжди говорив: панам) — поховалися хлопчики...
Він стріпував із себе мілкий сніг.
— Мороз, як ніж...
— А мене це не зворушує, — байдуже сказав Ромко.

— Чому? — здивувався Левелюк, розстібуючи шубу.
— Бо сьогодні на сторожу ставу йде Чічо, а не я.
У кімнаті рвучко задуднів сміх.
— А ти, значить, таки сьогодні прешся на відпустку — повернувся Левелюк до Буня.

— Так. Послідовно за пляном. Я не вода й не замерзну. Буньо зігнувся над дзеркалом.

— Славно! — поклепав його по плечах Левелюк і підійшов до Чіча, що підвівся й сидів на ліжку.
— Ви знаєте, Чічо, ваш плян є направду добрий. Нині в полудень, як ще було тепло, я був з Качмарем на горі й оглядав південне узбіччя. Там справді прегарне місце на винницю. Почва тепла, нахилення догідне й надзвичайний захист перед вітрами...

— А-а... що я казав, — вирвався запально Чічо.
— Ну, нічого, нічого. Звесною беремося до ро-

боти. Рід лози вибере вже Качмар; він і займеться всім. Так, так, маєте нюх...

Левелюк весело моргнув до Ромка.

— А Ромко, це вже буде спец від господарки...

Чічо раптово вибухнув сміхом.

— Значить... він буде такий форналь із матурою.

Великий Сатир видув уста, якби хотів свиснути. Та ніяк не міг найти відповіди. Його виручив Левелюк:

— Форналь із матурою, це напевно вища ранга, як інженер „при родині"...

— Ну, я не заперечую, — признав Чічо.

— А я? — спитав ненароком Буньо.

— Ти?.. — Левелюк підняв брови — ти даєш, безсумніву.., найкращі реферати...

Він поклепав Буня по плечах.

— Ні, ні... ти незаступний у всьому, капітане Джемсон!

Буньо гордо відкинув голову.

Левелюк сів біля Ромка й удоволено глядів на своїх вихованків. У його ясних очах горіла тепла гордовитість.

За три місяці він зумів викресати з них бажану іскру. Первісний бунт перейшов у тверде русло розумного спротиву. Вже вивітрів із них нерішений неспокій риску. Дипльоми, уряднича карієра, студії без виглядів — це все стало для них чуже й далеке. Всмоктало їх дійсне життя. Набирали вгнучкости та вправи на реальних прикладах. Вечірні гутірки, зручно піддавана лектура, конверзація в чужих мовах, обізнання з торговельними інтересами й тверда щоденна праця, — це були предмети нового факультету.

Часті мандри на лещетах по хвилястому роздаллі піль, довгі прогульки на совгах горі рікою в царство дрімучих лісів — підсилювали й загострювали їхню фізичну справність та додавали їм соняшного духового вдовілля.

„Мої панове, — говорив Левелюк, — завжди треба вміти відчувати духа часу. Наша доба здеградувала вже обвантажених дипльомами мудреців. Правдиве знання й особиста меткість вирішують тепер людині її завтра. Тому ви не жалійте покиненого світка. Лишень заскорузла уряднича єрархія толерує патенти. Та це так слабо платна ділянка, що не варто сюди пхатися...

„Джерела знання й духової культури є приступні для всіх, як повітря. Правдиве знання й правдива культура не є рівнозначні з добрими нотами в індексі. Це все можна здобути без іспитів. Розуміється, не пропагую неуцтва. Говорю лишень, що знання з дипломом, це ніби шабля з дармовисом. Хто не має вже іншої роботи, може подбати й за дармовис.

„Коли б я вас тепер прогнав і ви не мали ніде „плечей", — я був би спокійний за вас. Ви зрозуміли вже бодай частинно тайни успіху. Притолочені обставинами ви промишляли б уже справно.
„Корито, що його дістали б ви за патент, замінило б вас у маріонетки. Хтось тягнув би за шнурок, а ви робили б відповідні рухи. Ви мусіли б кривити душею, плазувати й стали б урешті порожнім бездушним шабльоном. Досягнути напругою й упертістю незалежного буття, — значить зберегти людську гідність".

Левелюк сидів при ватрані й добряче всміхався.

Може він бачив за трьома обличчями візію метаморфози лінивих Номадів?..
У дверях станув широкоплечий Андрій.
— Пане Буню, коні вже готові!
Буньо розглянувся ще по хаті й жваво став з усіми прощатись. Його вже й так брала нетерплячка.
— Лишень ви там не піддавайтесь іншим течіям, капітане Джемсон!— зажартував Левелюк, потрясаючи його рукою.
— Воля Божа! — посміхнувся Буньо й скочив у двері.
— Fare well!* — вкинув за ним Ромко.
На дворі терпко скрипів мороз. Стояла гостра синява лютневої ночі.

●

Надто безкровні були батькові докори. Людина, що виграє грубшу суму на лотерії, завжди ласкавіє до дрібних довжників. Буньо відразу вичув, що батько, по авансі.
Стріча була, як завжди трохи мокра від маминих сліз і трохи торжественна від батькової пози. Та блудний син був непоправно незворушений. Після вступної риторики батька, після зідхань, запитів і відповідів — звичайного церемоніялу в таких випадках, перейшло все на старий лад.
Батько з гордістю, як герой - переможець почав розказувати про свої мозольні переходи, про відхили Гженських, про одисейський підступ із трояндами й про нежданний успіх.
Тоді Буньо пригадав собі притьмом поширені очі й слово, що зімялося в горлі пані Ґженської.

---

* анг. щасливої дороги

Все було йому ясне. Коли батько розказував про підступ із трояндами, його щось ніжно скоботало по серці. Він знову відчув спокусливий чар процвілої idиллі, запах білих рамен і таємну містику ймення: Амелья.

Від брата довідався, що Христина вийшла заміж. Здивувався, що ця вістка впала в його нутро беззвучно, як газетна нотатка про канікулу на Ямайці. Буньо думав про оксамитні руки й матовий голос.

Тепер усі почали його випитувати. Буньо відповідав нерадо і з дотинками. Вони всі щераз переконалися, що Буньо неможлива дитина.

Пополудні почав уже нудьгувати. Вже все було розказане. Навіть і те, що на даху відсунулась одна дахівка й вітер наносить повно снігу на стрих.

Тепер обговорювалось усе da capo.

малюйте пеньки, панове!..

Вечором, коли вітер вівкав на даху й казилися коти на подвірі, Буньо вдягнув смокінг. Одіпняв зівялу хризантему й пригадав собі чиюсь хижу бордову сукню.
Старою дорогою пішов у місто на найбільш розреклямовані вечорниці. Було синьо, зимно й торжественно.
Як завжди, пінилися на хідниках шовкові сукні й блистіли лякерові черевики. Буньо глядів у землю й набирав карнавального настрою.
На залі кипіла оргія фокстрота. В куті лящів і порикував джез.
Вигуки музикантів додавали вогню каруселі чорного вугілля й теплих пастелів, — вибачте за мимовільну риму. Совгання ногами нагадувало січкарню в русі.
Буньо щохвилини вітався. Молоді люди у фраках були неповоротні, якби попроковтували дрючки.
Хтось дзвінко визивно засміявся. Буньо глянув туди й пригадав собі зівялу хризантему. Поцілував простягнену ручку, засміявся солодко й поплівся далі.
У буфеті співало кількох старших добродіїв незаступну пісню:
„А в Києві на риночку...“
Якийсь довгий індивід не міг пролізти в двері.

Хтось заклинався, що це не він.
У бічній залі було темно від диму. Тут сидів цвіт молоді й „різав“ у карти.
Молодий „фільольоґ“ із неформемним, як амеба лицем пригадав йому давне знайомство. Вони пішли до буфету, щоб краще собі пригадатись. Після того Буньо сказав йому: „Ти є дивний фільольоґ“...
Вони ввійшли в ширше товариство. Всі тут говорили високостильною мовою. Буньо теж вимовляв „кохання“ через три „н“.
Коли черговий фокстрот ліквідував товариство, Буньо відшукав дівчину, що торік дала йому хризантему й застряг у барвній метушні.
Над гущею танцюючих пар холіталися барвні бальони на простеньких мотузках. Якийсь тричі декорований молодець протяжно рипів:
— Темп-о-о!..
З вимови очей і уст своєї товаришки Буньо вичув, що напевно присягав їй торік досмертну любов. Черговий танок танцював із іншою.
Десь опівночі набрав розмаху. Попав у нове товариство й виживався. Всі кликали його тут: пане редакторе. Досить нераз написати віршик у газету, щоб усі його звали редактором. Людині, що її раз вибрали суддею присяглим, треба мати лишень окуляри, а назавжди залишиться суддею.
Якась молода, ледве розцвітаюча дівчина деклямувала йому в танку його старий ліричний віршик. Буньо багато втратив у її очах, коли запитав, хто написав цього вірша.
Доранку мандрував сходами вгору до буфету й сходами вдолину на залю.
Холодно заглянув крізь щілини в завісах похмурий ранок. Ранок по вечорницях разить таксамо

неприємно, як дотеп, що з нього ніхто не сміється. Буньо глянув у дзеркало. Виглядав, як мулят. Якась дама заглянула йому в лице й обережно всміхнувшись, запитала:

— Значить, напевно?..

— Напевно! — відповів Буньо, не знаючи в чому річ.

По-молодецьки попрощався ще в буфеті з філологом. У прилежній залі цвіт молоді далі різав у карти.

Знову пінилися тут то там на хідниках шовкові сукні й блистіли лякеровані черевики. Люди мали жовтозелені обличчя й вузькі очі.

Перед склепом „Маслосоюзу" переймало троє молодих, румяних дівчат молоко в залізних бутлях. Буньо пристанув і протверезів, дивившись на їхні ємкі руки й свіжі личка. Вичув якийсь різкий контраст.

Більшу половину дня проспав. Пополудні пригадав собі, що треба б відвідати виставу образів українських мистців. Негайно й вибрався туди.

Образів було дійсно багато. Можна було дістати завороту голови. У першій залі було глітно від гімназистів. Коли б усі ті образи на стінах ожили, то заля замінилася б у гарем, або щось подібне, та сучасніше.

У кожній золотій рямі пружилося в рафінованій наготі жіноче тіло. Мистець мав либонь соломоновий смак. Про кожну „дівицю" в золотих рямах можна було сказати:

„Твої ноги — колони в святині.
Твої груди — узгіря Ливану".

Та говорилося, що це модерна деформація.

Мистець надхненно змалював найхимерніші й наймождивіші постави.
Розпусно-тучні тілища, що розливалися в клубах, як ріка перед млином, випнуті задки недбало розложених вампів, — робили своє враження. Молоді учні ковтали слинку й їм бараніли очі.
У другій залі рекомендовано інший стиль: У простіших рямах копирсалися дивовижні закарлючки, спіралі, цятки й лінії. Тут майже не було людий. Лишень якийсь хмурий індивід бігав попри стіни. Він то підходив до образів, то відбігав кілька кроків, приставав, жмурив очі й удавав, що розуміється на тому.
Буньо впізнав його. Це був пан із борідкою й пенсне.
У третій залі були самі пеньки. У рямах зеленіло віття й хабаззя, блистіли мухомори й сторчали пеньки.
Коло найбільшого образу, що висів на середині стіни стояла громадка людей. Вони дивилися на величезний виворот із тисячами вюнкого коріння і сперечалися.
— Кажу вам, — говорив один, — це не коріння, а медуза.
— Ви є смішака, пане добродію, — подратовано вимахував руками другий, — при чому тут, в залі, де змальований ліс, — медуза?...
— То погляньте до каталогу.
— Не маю каталогу.
Ніхто не мав каталогу.
— Це зовсім виразна медуза, — знову почав перший, — той образ достроюється зовнішньо до решти, тому його тут і поставили...
— Яка медуза, яка медуза, пане добродію? Де ж її очі?...

— Це ви смішака. Чейже медуза не має ніяких очей...
— То купіть собі зоологію...
— Зрештою... можливо, — знизав плечима перший, — ну, а тут що таке?....
— Це не є око, це сучок...
— То ви бачили на корінні сучок?... ги-ги-ги...
Ціле товариство зареготало. Тоді ззаду підійшов до групи глядачів якийсь дідок. На його довгому, порослому мохом носі лежали плоскі окуляри. Полинялі старечі очі наперемінy блукали по стінах і завертали в каталог у руці.
Дідок замішався в гурток і перебив палкий діялог:
— Вибачте, — озвався по-польському гугнявим голосом, — чи в вас у малярстві нема відгомону голоду в Україні?...
Обидва добродії, що вели суперечку над образом, сполохано змішалися. Вони гляділи на цього чоловіка й кліпали очима. Решта теж ніяково мовчала. Перший заговорив той, що бачив ув образі медузу:
— Бачите... йде передусім про мистецтво... ми... сказати б...
Незнайомий дідок здивовано оглянув зніяковілі обличчя...
— Вибачте, — змішався й сам, — я проїзда... Мені сказали, що є вистава образів і я прийшов... Я думав... Бо дійсно, ціла остання війна є нічим при тому... Я знав одного мистця голяндця й він саме це на одному образі... Тому...
Той, що боронив пенька вскочив:
— Політичні події й мистецтво — це... зовсім розбіжні справи...
Та з його очей видно було, що він сказав те ради самого протиставлення.

— Ви таки вибачте, — оправдувався дідок, — я лишень так запитав... Наші найкращі мистецькі твори виросли саме, як відгук переживань народу... Чи може щось сильніше промовити до мистця? І я саме думав...

Він благально доказував, що його питання було доречі.

Буньо стояв оподалік і слухав. Він теж, не знати чому, почервонів і зніяковів, як і решта.

Не міг слухати цього. Повернувся й мовчки перейшов залю з закарлючками й розбещеними, тучними гетерами.

Йому щось болюче нило під серцем. Знову захотілося їдкого, безцеремонного глуму. Обхопила його знечевя стара туга за писанням. Завжди так буває. Хто раз зумів поділитися душевним переситом із папером, завжди повертатиме до цього ліку. Кожний стусан із зовні спонукає його до цього.

Буньо пішов вулицями й напружено думав. Був подражнений, тому кожна його думка була, наче вимочена в труйкій злобі.

„Наша суспільність, — шипів у нутрі, — це плебей що хворіє на аристократизм. Ще має брудні нігті й рабську душу, та вже мелькає по-панськи.

Наші мистці й літерати, це наче кошлаті британи з ніжними блакитними стяжками на шиї. Їх зворушує вежа Айфля, очі та уста панни Маріянни, гіпермодерна психоаналіза стосунків між Римом і Кримом. Запах землі, що по ній ходять, не дражнить їхніх ніздрів. Це називається: мистецька незалежність.

Наші політики, відколи їх тямить історія, лишень... підписують. За ввесь час своєї практики вони лишень одного навчилися: ходити по паркетових долівках.

Наші інтеліґенти, коли поздоровляють своїх, кажуть: — ання, коли чужих, кажуть: найнижчий слуга, клонюсь до ніг. Це завважить кожний у ждальні лікарів, адвокатів, у склепах, установах і на вулиці. Це називається: конвенанси.
Коли хто запитає мужика, що їде возом: дядьку, чи можна до вас присістися? — він відповість: „найси пан фіру наймут!". А як зайдете йому дорогу й крикнете в якійнебудь чужій мові: ти хамська мордо, мать твою перетак, — він здійме капелюха й скаже: сідайте, паночку, я не знав...
Щаблі в нашій суспільности є ніби драбина в курнику: однаково згори надолину...
За мостом, перед хатою Буньо схаменувся. Був чомусь перетомлений.
Черговий день, останній день відпустки, пережив найбільше мляво. Мучила його нетерплячка відїзду з дому так, як томила його нетерплячка відїзду до дому. Це був вимяток контрастів і черговий доказ, що найкраще там, де нас нема.
Вже мав досить хати, відпочинку й теплих розмов.
Вранці читав привезеного „Temps'a" й „Petit Journal". Та мало ще розумів, читаючи. Робив це радше „для фасону". Опісля сідав проти вікна й глядів на густу куряву грубого снігу.
Увесь час сновигався йому перед очима сивий дідок із полинялими очима за склом і здеформовані тілища в золотих рямах. Шось тонко сверлувало його в нутрі.
Тихцем, безгомонно повернула перед очі Амелья. Скільки дав би, щоб стрінутись із нею... З оповідання батька повіяло на нього чаром далекої жіночої туги...
Вірив, що в глухі й безсонні ночі (саме в глухі й

безсонні ночі) Амелья думає про нього й згадує розбишацький поцілунок над рікою.

Та здійснити забаганку зустрічі могла хіба химера припадку. Але він не вірив у химери припадку, тому написав лишень листа.

Писав до неї в тому ніжному тоні, яким пишуть лірики про осінь, про трагедію цвітів і про безнадійну тугу за минулим. У такому тоні написаний лист Вікторії Кнута, лист незнайомої Цвайга й лист пані Н. Купріна.

Три рази прочитав листа заки дійшов до переконання, що це плід розніжненої психіки й незгідна з минулим деклямація. Біле конфетті з листа розгубилося в грубих платках ворухливого снігу. Глядівши на розсипані шматки листа, пригадав собі цятки з другої виставової залі.

Перед вечором батько ще раз розказував свою предивну історію про аванс. Розказував про це так любо, як старий дентист про полювання, на якому був, або й не був.

Буньо знав, що завтра вечором він знову розказуватиме комусь це саме.

Буньо відїжджав. Пращання вже не було таке трагічне. Лишень мама сплакнула, а батько сказав:

— Агі!...

з д і й с н е н н я

За садом у сонних житах різали січку свершики. Тонким золотом сипаним на скло мерехтіло сонце на плесі.
Палкий східній вітер, мов ізнехотя завертав голову сутулуватій груші. В повітрі скимів високий звук. Стояв яркий недільний полудень.
Сонливу тишу розбила валка гусей, що наче клекотливий водопад молока, жбурнулася з берега в воду.
Біла фльотилія попливла в сліпучу повінь золота й блакиту.
Попід низьким гиллям у саді сновигався духмяний сутінок. Було солодко від розпареної зелені.
Левелюк лежав у лежаку на березі, а сонце, що продиралося крізь розмаїте гилля, обкидало його жовтозеленкавими кружальцятами.
Буньо стояв спертий на стовбур груші. Він повернувся лицем до прозорого простору й задумливо перебирав пяльцями білі листки зшитка. Наче б заслухався в зливу сонця й у пісню далеких сверщиків, що різали січку.
— Твоє оповідання здивувало мене — озвався Левелюк, — я й не надіявся, що в таких скравках хвилин зумієш вирвати з себе стільки серця й вогню...
Буньо повернув до нього опалене лице.

— Визвала мене оця... terra incognita, — він повів довкруги рукою, — оця моя земля глуха й незнана...

Буньо глядів на чорні від червені півонії за зеленим сутінком. Звів очі на білі листки паперу й додав:

— А я так бажав це попрощати...

Левелюк розплющив на хвилину очі.

— Ти гарно це сказав: моя земля глуха й незнана...

На його лице впало кругле, жовтаве кружало й добрий усміх. Він наче б щось відгадував...

Від села набіг приплив розмеленої міді. Далеко раз ударив дзвін.

Левелюк простягнув руку.

— Талант — це груда золота. Тобі віддано її перетопити на дзвінку монету. Зумій лишень віддати Богові, що боже, цісареві, цісарське...

На дорозі задуднів чвал коний. Очманілий розмашний спів, як хижа птиця, понісся кудись за розкуйовджений сад.

Буньо стояв заворожений ласкавістим сонцем і жагою палкого вітру. Щось множило в його серці радість і надихувало його легкою вітряною тугою.

Він повернувся до Левелюка й хотів щось сказати. Та його зір упав на картину, що виросла збоку.

На бундючному каштані їхав стежкою в саді Чічо. Він був голий до бедер, а його бронзове тіло, поливане яркими струмками світла, дивно горіло на тлі густих, соковито-зелених яблунь. У руці держав зелену галузку, що прислонювала йому темне рамя й біле волосся. Чічо сидів просто й дивившись кудись задумливо, пересувався по темному тлі.

Його каштан ступав твердо й гордовито.
Буньо не міг одірвати очей від образу, що стугонів важким поганським стилем.
Левелюк лежав у лежаку, прижмуривши очі перед соняшною плямою, що мов кицька гралася на його обличчі.
— Надходить час відплисти, — сказав наче б до себе Буньо, — знову надить простір. Знову забагається вірити в казки, в незавойовані тереми з синьоокими княжнами, — повторив десь-колись сказані слова.
Буньо схопив дивний усміх, що пиняво переплив на устах Левелюка. Він задумався.
Невгомонно, добудувавшись до високого тону, що скимів у повітрі, шуміла груша. Рвійними хвилями долітав знад ріки далекий очманілий спів.
Стежкою під грушу йшов Ромко з Чічом.
Чічо задержався під яблунею й нагнув рукою тонку гиляку, обважнілу грудками дрібних зелених овочів. Він зачудовано приглядався.
Ромко станув між Левелюком а Буньом і закинув рукою важке чорне волосся. Але одна вюнка змійка впала йому знову між замрячені чомусь очі, що вічно зберігали смуглявість літа.
— Сьогодні можна впитися днем, як вином, — сказав він і розтягнув, пружучись, рамена.
Попри нього перейшов Чічо й сів на березі. Він повернувся до всіх бронзовими плечима й глядів на стадо голубів, що виблискували по гладкому, видутому з синього скла небі, мов білі шматки паперу кинені на вітер.
— Надихуйся, надихуйся ще тутешнім повітрям, — сказав до Чіча Ромко, — за кільканадцять днів може вдихуватимеш солоний вітер над Атлянтиком...

Дивившись боком на Буня, додав:
— Капітан Джемсон поночі накреслює рейс на мапі...
Буньо знову схопив усмішку, що линяво перейшла по устах Левелюка. Чічо викрутився саме, либонь теж цю усмішку завважив.
Левелюк підвівся. Оперся руками на поруччя лежака й обвів сивими очима три молоді постаті. В його обличчя ліг спокій і задума.
— Значить, треба розставатися незабаром, — він посміхнувся задумано, — я маю чисту совість. Здається, що підготовка була добра. Тепер маєте вже будьяке покриття на чек... — він глянув на Буня. — Повторююся часом, — правда?
Буньо невиразно й засоромлено чомусь глядів униз на мінливі дрібні хвилі й на сліпучу смугу розлитого сонця.
— Певно, мені важко з вами розставатися — говорив далі Левелюк, лягаючи в лежак, — бо я вас полюбив. Левади, ставок, млинок — це було добре до дня, коли вам ствердли долоні, гостро зашуміла кров у бючках і в грудях задзвеніла міць. Тому я вас не придержую. Не можу протирічити собі.
Тоді підвівся Чічо. Він схрестив на грудях руки й уважно приглядався Левелюкові.
— Пане Левелюк! — озвався задумано, не зводивши з нього очей, — я хочу говорити просто. Чи вільно?..
Левелюк коротко, питально глянув на нього.
— Прошу, Чічо має голос.
Чічо, зацукавшись, сказав:
— Я знаю, що так не є. Вірю, що ви хочете, щоб ми довершили свої заміри, та...
Левелюк засміявся.

— Браво, Чічо! Люблю це. Проте — цим разом ти не поцілив... Я нічого не затаюю.
— Ні, я переконаний, — впевнював Чічо, — й мені дивно. Ми відгадали багато ваших недоговорених слів і неясних зразу наказів. Ви примушували нас отак доходити самим до розвязки. Та тепер ми плутаємось у здогадах...
Нависла довга мовчанка.
Від села знову набіг приплив розмеленої міді. Білі голуби посідали на крівлю млина, що задрімав, причикнувши на березі. Невгомонно сверлував повітря високий тон.
У той час Буньо думав:
„Над глухим простором байдуже чергуються дні й ночі. В закурених хатках животіють прикорчені люди з тупими очима. Безугавно скиглить їхня зажурена пісня. Над ними стоїть мовчазне небо. Над ними — глухим завмерлим простором“.
Левелюк розбив мовчанку:
— Ні, ні, панове. Я не скриваю нічого. Я щиро вітаю ваш порив. Ви й так зачудували мене, коли я побачив вас у себе на подвірї. Мене дивує й те, що ви ще й досі тут. Що ви не вернули до вигідних домів, — от хочби тоді, в лютні, коли Чічо відморозив руки й лице...
Чічо заперечливо похитав головою. Безрадно повернувся лицем до ставу.
Буньо думав:
„Загуркотить від обрію набрякле небо. Закурить просторінь жорстока стужа. Нежданно блюзнуть підрізаним горлом дні й застогнуть у хмарах кораблі вантажні в лаштунки грози.. В багряних днях поривчастим криком вирветься зза хмар соняшний промінь.. А коли на вищерблену землю присяде

сіра тиша — знову заскиглить зажурена пісня і в трюхлих хатках животітимуть нові люди, прикорчені, з тупими очима"...

Буньо раптово затиснув кулаки. На нього зиркнули товариші, та вони не знали, чого йому поширилися хвилинно очі й чому він зломано потім опустив руки.

— Маємо рівне вдовілля, — говорив Левелюк. — Я осягнув свій замір — ви теж. Колись я таксамо радів, як перемінив Левади в село злуди, — ви ж так його назвали. Як же не втішатись вами, пристрасники зусилля й віри?.. Бачу вас, грядуче племя, незломну лицарську твердиню...

Він чомусь сумно глянув їм у вічі.

Буньо думав:

„Йде соняшна повінь. Ідуть юнаки, що в очах мають вогонь і жагу на устах. У бризки розносить тишу їх бундюжний похід... Нестримний і твердий їхній крок"...

Буньо вбився очима в обличчя Левелюка.

— Я зрозумів вас, — сказав утомлено.

Левелюк підвівся й усміхаючись таємно, запитав:

— Як ти зрозумів?

Буньові запаленіли виски й він звів на муравник очі, захищаючись перед зором Левелюка.

Ромко повільним гарним рухом, відкинув із чола чорний космик волосся. Чічо глядів на Буня й задумано поклав на уста палець.

Від села долітав різкий запах диму. Буньо підвів голову й дивлячись у сизу далінь, що бовдурилася рідкими кочугурами дерев, сказав:

— Чарівне Кольорадо не лежить за морями, а тут, — правда?... Золоті тереми на скляних горах і синьоокі княжни також десь тут, в цій незнаній країні, — правда?...

Він боком глянув на Левелюка.
— Затужити й вибратися на підбій цієї країни, це називається... накинути романтику... правда?
Левелюк відвернув голову. На його устах, наче плюскіт хрустальної води, замиготів усміх.
Буньо відгадував:
— Повезти в далеку пристань із милозвучним іменням лаштунок наших плодів, відбувати далекі рейси з вагітністю якогось завдання, нести незнане нове ймення на чужий простір — це... позитивне авантюрництво — правда?
Він пригнувся й заглянув Левелюкові в очі.
Левелюк устав і, сміючись, підійшов до Буня. Він поклав долоні на його рамена і впливши в нього поглядом сказав:
— Так, ти зрозумів мене!
Тоді Чічо обиджено буркнув збоку:
— А чому ви казали, що не таїте нічого?
Левелюк погладив його по білому волоссі.
— Завжди треба самому доходити до розвязки...
Всі три, наче змовлені, водночас вхопили Левелюка на дужі рамена й піднесли високо вгору, в радісному, рвучкому захопленні.
Потім Буньо сказав до колеґів:
— Наша постанова від сьогодні неважна. Тепер складаємо іншу постанову.
Взялися за руки й виразно глянули собі в очі.
Далеко на обрію, за темними кочугурами дерев стояв низький, синявий чад. Звідти через став, дув жагучий вітер, що морщив плесо. За млином на протилежному березі стояла „Валькирія", з обкрученим довкола щогли вітрилом.
Задумані очі Ромка спалахнули раптово якоюсь вигадкою.

— Знаєте, варто б оглянути винниці нашого агронома — він моргнув весело до Чіча, — глядіть, — „Валькирія“ з нетерплячки перебирає ногами.

Левелюк любо проводив очима три стрункі постаті, що стрибали вниз по стрімкому березі. Вони не бачили дивного вогню, що палахкотів у його очах. Він стояв сам у повені яркого сяйва, що заливало простори.

Коли човен із накинутим білим вітрилом перепливав із блакитної тафлі в затьмарену, дрижливу мережку золота й коли з розгубленого в сонці привиду сплигував із вітром різкий, розмашний спів — його огорнула пянлива радість грядучого здійснення.

ПОПРАВТЕ ТАКІ ДРУКАРСЬКІ ПОМИЛКИ

стор.:	замість:	має бути:
51	Пані з борідкою	Пан із борідкою
52	захід	Захід
71	всеж таки	все ж таки
71	як чавун	як чавун.
81	Так Інша	Так! Інша
83	тай	та й
86	заколишене	заколисне
88	дивне і небувале	дивне й небувале
88	пе-ковував	перековував
90	вислухали	вислухували
102	догідні	догідний
104	сосон-крайня	сосон — крайня
110	був з Качмарем	був із Качмарем
113	по-почав	почав